
ПЕТРО ГОЛОТА

Б Р У Д

(ПОВІСТЬ)

Ліза Галан м'яко повернулась на зеленій канапі з круглим дзеркальцем у високому перилі. Половина важкої Лізи пірнуло в канапу, а пухлі руки з одвислими, повними торбами вище ліктя здійнялися в повітря й ліниво обхопили тугу подушку канапи. Потім Ліза Галан рівно й солодко витяглась на весь зріст і тихо гукнула:

— Карочко, Каро!

Вийшла Карочка з очима, як її прізвисьце, з кучерявою карою голівкою, що хвилясто труситься од кожного її руху. Карочка мовчки стала біля важкої й м'якої Лізи Галан, тримала руки під зеленим брудним фартушком і чекаючи озиралася по кімнаті, так наче вона в ній сьогодні перший раз. Ліза Галан трохи повернула кудлату голову до Карочки й поважно сказала:

— Повитрусую усі килими, прибери в кабінеті Константина Семенича, а тоді на оцю записочку, підеш до Церобкоопу й купиш усе, що тут написано... Чекай, не забудь узяти церобкоопську книжку. Та не грюкай дверми! Іди сюди! Як я спала, ніхто не приходив? Не питали мене? Ну гаразд. Іди.— Двері гладенько зачинилися й Ліза Галан ще й ще відчула безжурну самотність. Канапа рипнула — Ліза Галан повернулась, потім підвелась. Сіла й позіхнула. Товсті руки здійнялися до кудлатої голови, а кругле лице повернулось до дзеркальця, що в канапі. М'які руки злегка, ледви доторкаючись, облапали всю голову, потім пухленькі короткі пальці збіглися коло бородавки з двома волосинками на підборідді... Ах оця бородавка. Ах, як вона псує це таке ще пишне, майже молоде обличчя. Кругле лице одірвалось од дзеркальця й ліниво оглянуло кімнату.

— Карочко!

Карочка, наче сиділа за дверми й чекала поки її покличуть — миттю влетіла. Руки туго заховані під зеленим фартухом, а погляд упав у ноги Лізи Галан і чикаючи застиг. Карочка ніяковіла. Ліза Галан, наче не помічає, що вона біля неї стоїть, чистить собі червоні довгі нігті.

І тільки згодом кругле лице з бородавкою підвелось на Карочку:

— Дай мені води та легше ходи, аж підлога гнеться. Коли ти вже навчишся по людському ходити? Ти мусиш ходити, як пір'інка. Ти мусиш ходити, не торкаючись землі. Чула?—Напившись води, Ліза Галан знову лягла й глухо, наче сама до себе:

— Карочко, Каро! Подай мені оту книжку! Он оту, що з голубою обкладинкою.—Важка лінива рука з червоними нігтями простяглась у повітря, показуючи до шафи з книжками.

— Оцю?—Кароччині кучері гойднулись біля шафи і голівка замигтіла за блискучим шклом відчинених дверців.

— Дурна! Та не лапай своїми руками всіх книжок! Не ту! Ні! на вищій полиці! Ото! Оту! Нуда!

Ліза Галан розгорнула „Милий друг“ Гюї-де Мопасана і в хаті утворилась якась тривожна, або сонна тиша. Ліза Галан з запоем потонула в дійсність роману. Їй так приємно відчувати любовні ролі героїв „Милого друга“. Ах, коли б це вона була на місці...

— Якого чорта?!— Ліза Галан нервується. В двері просунулась кучерява голівка Карочки.

— Лізо Василівно, телефон дзеленчить...— двері ладненько рипнули й хвиляста голівка зникла. Ліза Василівна товсто повернулась, підвелась, сперлась якомсь на те місце, де лежала й відчула, що воно надто гаряче. Це Лізу тішить. Їй стало радісно за свою кров, вона зиркнула в дзеркальце, й кров шухнула їй в лице, залила його густим теплим рум'янцем. Ліза Василівна вирівняла червону шовкову сукню, що трохи зім'ялась на випуклому одвислому тілі— пішла до кабінету.

— Це ти, Котю?— В рурці спочатку щось зашаруділо, залоскотало вухо Лізи Василівни, а тоді засопіло. Так, це знайоме сопіння. Наче аж тепло диха їй у вуха, Ліза Василівна навіть відчула колючі довгі вуса свого чоловіка. В рурці щось захарчало, потім з харчання стали видиратися ясніші слова, наче купальник, виринувши, заплутався в жабуричні— це жабуричні густо й зелено окутало все голову, не дає можливості ні глянути, ні дихнути. Купальник хутко тримтяче розриває, розгортає руками на голові жабуричні й нарешті з нього блисне чисте лице й усміхається. Стає легко. Так видираються в рурці ясні слова з якогось харчання. Ось вони видерлись і рідний знайомий голос каже Лізі Василівні над ухо інтимне, своє, домашнє. Від слова „Лізюк“ їй так приємно, наче хтось заліз їй у душу шовковою теплою рукою й погладив по серці.

— Все гаразд, Котік, все. Я розпорядилась. Не барись. Сповісти гостей, щоб не запізнювались. Все. Бувай, Котік.

Рурка туго й важко впала в металеві ріжки й трохи задзвеніла.

Ліза Василівна пішла на кухню, перевірила, що робить Карочка, чи гаразд усе робиться і, пригрозивши, повернулась до кімнати. В сотий раз підходить до туалетного столика. Потім до великого люстра в гардеробі. Її видно всю. Надто кругла важка фігура, широкі груди, кругле, як місяць, червоне лице. Коло дрібних чорних очей вже збираються складочки,— ах, чорт би їх забрав! І оці ідіотські волосинки на підборідді. А врешті, це ерунда. В неї за те малесенькі, наче дві гарні крапки, брови, живий чорний біг очей і легка хода. Ліза Василівна легко, нечутно, м'яко пройшлась по килимах, озираючись на ноги, потім знову підійшла до дзеркала. Як їй стрінуть гостей? В неї ж розкішні міцні ноги. Жовті шовкові панчохи красиво припали на литках, що товсто пооддувались й здригають навіть тоді, коли вона хоч трохи рухається Ліза Василівна важко всідається в гойдалку перед дзеркалом і лапає руками свої міцні ноги. А справді, ноги в жовтих панчохах— як золоті. Чудово. Вона гойднулась. Ага! Кружева панталон прекрасно виблискують з під червоної сукні. Особливо чудово це пасує до шовкових панчіх. Ліза Василівна обов'язково буде отак гойдатися перед якимсь гарним гостем. Це його буде лоскотати.

— Карочко!

Війшла й винувато втирає фартухом лице. Гойдалка важко поскрипує, наче хоче вгрузнути в підлогу. Ліза Василівна гойдається. Вона поважно й пронириливо вставила свої, чорні крапки на Карочку.

— Сьогодні, Карочко, в нас будуть гості. Щоб ти була чистенько одягнута. Причешись гарненько, і взагалі тобі треба про себе подбати. Ну що ото за фартух?— Ліза Василівна нервово викрикує— Що ото

за ноги? Чого ти ходиш без панчіх? — Ліза Василівна голосно викрикує. Чорні крапки очей заблищали, поширшали, забігали — Скільки раз тобі про це казати?.. Що ото за руки? — Карочка винувато нагнула голову собі на груді, гойднувши хвильками свого чуба й заховала руку за брудний зелений фартух. Ліза Василівна перестає гойдатись, міцно спирається руками на бильця гойдалки й всім тулубом нагинається до Карочки. Голос притих, пом'якшав, але ще докірливий, лице стало серйозне й одне око прижмурилось, наче од сонця.

— Така велика й досі не навчиться, як себе шанувати, нечистьоха! — голос знову набрався могутності. Ліза Василівна викрикнула — Ступай! — Розляглась знову в гойдалці й повернула до люстри трохи блідне од злості своє лице.

Карочка почуває себе ніяково. Поперше в неї багацько роботи. Нема часу. Вона б з охотою обливалася духами та одеколоном, як Ліза Василівна, але де це все взяти? А коли б і було, то де його класти? Та чи пасує це все їй? Ось вона себе уявляє з нафарбованими губами, під очима, напудрена, тхне од неї духами, а вона пореється біля горшків, біля плити й мие віхтем посуд. Але чому і не причепуритися? Вона швиденько заходилася, помила милом ноги й руки, прибрала маленьку голівку. Ось вона в жовтих панчохах і чорній сукні без рукавів та в біленькому фартусі з кишенькою. З кишеньки вона вийняла шматочок дзеркальця й зазирнула в нього, повертаючи головою на всі боки. Од умивання в неї посвіжішало лице, щоки аж горять. Їй стало від цього приємно й радісно. Губи наче підведені червоною фарбою, над карими очима тоненькими чорними дужками брови, а під трохи кирпатеньким пухленьким носиком над верхньою губою ямочка, як у дитини. Щоки червоні, маленькі губи як полум'я, під очима темньєка тінь — все це Ліза Василівна собі купує, фарбує. А їй, Карочці? Яка вона щаслива. Їй купувати всього цього не треба. От хіба тільки духи. Але це дурниця. Можна й без них. Ага, прийшов Вова? Вона почула його голос у кімнаті. В неї лице стало гаряче. Вона ще раз зиркнула в шматочок дзеркальця й заходилася коло посуду, задзвенівши тарілками й ложками.

Ось Вова забіг на кухню. Їсти хоче, чорт красивий. Щипається. Значить, лицяється.

— Не пустуйте, чуєте? бо миску впустю! — Вова задивляється. Його лице з гострим підборіддям і широким чолом подібне до трикутника... Вуха широко одвисли, наче аж гойдаються й русяве світле волосся вогко, блискучо вкрило половину чола. Вова задивляється. Його сірі очі вишукують на Карочці жіночість і стають потьмарилими, п'яними. Лице стає ще довшим і залізаний чуб звис аж у ложку. Вова одкинув ногу з жовтим тупфлем - джимі й жадібно зирка на Карочку, сьорбаючи борщ. Вова сьогодні якийсь особливий. На сірі рівенько виглажені штани впало три крапки жирного борщу, але він і не звернув уваги. Карочка зареготала й зі сміху затулилась біленьким фартухом. Вова скрутив із хліба галочку й кинув Карочці за пазуху. В лице Карочці шухнула тепла кров од сорому й задоволення. Вона блиснула очима, нічого не сказала, лячно ухмилнулась і одвернулася од плити.

Вова по обіді ущипнув Карочку за щоку, на якій од пальців виступили білі плямочки, що зараз же залились рум'янцем. Вова пішов до кімнати. Карочка вийняла свого шматочка дзеркальця, завертіла перед

ним свою хвилясту голівку й сама собі усміхнулась: чорт красивий, що йому треба? Потім взяла в жменю свою чорну сукню й озирнулась позад себе. І не погана ж вона. Задивляється чорт красивий. Пообідав швидко, певне кудись спішить. Аби ще посидів. Кудись побіг. Чорт красивий. Карочка ще раз зиркнула в люстерце й миттю сховала його в кишеньку фартуха. До кухні зайшла Ната, з двома білими косами на плечах, з тоненькими рожевими руками й пухленьким лицем, в якому миготіли насмішкуваті світлосірі очі. В круглому лиці є щось подібне до Лізи Василівни. Щось таке трохи жорстоке, докірливе. Ната нагнулась над мискою, усміхнулась у ложку, й рідкі, руді брови високо примостились на чолі. Карочці ця усмішка не сподобалась.

— Що смішного наварила? — Але Ната на відповідь голосно зареготала й вилила з рота борщ.

— Чого? — знову питає Карочка. Але Ната регочеться й не каже чого. Карочка рівно стала, держачи в руці тарілку, в яку намірялась сипати страву, й не повертаючись скоса блимала на Нату. Ната сміється. От чортяка руда. Навіть не хоче балакати. Глузує. Ось вона перестала реготати, зробила гордий вигляд свого рудого лица й висодумно звернулась до Кари:

— Насип ще.

Карочка зо зла задзвеніла фарфоровим посудом.

Пообідавши, Ната знову голосно зареготала, нічого не сказала й вийшла з кухні. От чортяка руда. Карочка обдивилася себе з усіх кінців і знов зиркнула в дзеркальце. Нічого ж такого немає. Мимоволі чогось виступили сльози. Вона їх хутко втерла фартухом. До кухні забіг Вова. Він озирнувся навколо, чи його ніхто не бачить, щипнув Карочку за литку й вибіг. І чого йому треба, чорт красивий...

*

Константин Галан сидить кінець довгого столу, за яким в триумфовому настрої повно гостей. Цей настрої передається й на Константина Галана. Він сидить собі, обводить головою гостей і в окулярах з золотим обручином бризкають то світлі, то синенькі вогники і виграють золотисто, сріблясто, водянисто... Гостре з довгими усами і широким чолом лице Константина Галана зупинилось на Лізі Василівній. Галан оглянув свою дружину, встав і басисто промовив.

— Сьогодні, товариство, Лізі Василівній 38 літ. — Голови дам і мужчин повернулись до Лізи Василівни і всі заляскали в долоні, наче щось важке покотилося по мішках з горіхами. Ліза Василівна встала, зачервонілася і, соромлячись, уклонилася до гостей. Галан проказав коротеньку промову в честь своєї дружини, а потім його з білим манжетом і золотою запонкою рука протяглась до високої тонкої чарки, а за нею над головами піднялися ще десятки чарок. Руки переплелись, чарки тонко й повно задзвеніли, гості захитали головами, бажаючи щастя Лізі Василівній, а тоді поперехилились назад, так що кожен показав свою голу шию...

Карочка бігала то в кухню, то з кухні, носилась з тарілками, з блюдами, з пляшками пива. Гучно виривала корки, червоніла од погляду гостей і весь час зиркала на Лізу Василівну. Їй все здавалось, що вона не так ходить, не так стає, повертається, а може не так несе блюдо, чи витяга корки... А Ліза Василівна справді непомітно бликнула на неї й тільки очима показала на мокрий фартух і на плямку, що чому опинилась на руці.

Карочка винувато похнюпила голову й вийшла. А потім знову йде з блюдом у руці. Поставила блюдо на стіл, підійшла близько до Лізи Василівни і щось шепнула їй на вухо. Та шепнула щось Константину Семеновичу, а той встав, високий і товстий, блиснувши своїми окулярами, кивком голови звелів Карочці щось зробити, а тоді басисто промовив до гостей:

— Шановне товариство, дозвольте прийняти нових гостей!—Мужчини й дами враз заговорили, що вони дуже раді, о будь ласка.

Двері одхиляються, і в них просувається трикутне лице Вови, за ним як місяць лице Нати, а за нею величезний, рябий, власне в клітку картуз юнака з прищуватим наче подзьобаним лицем.

Константин Семенович навів на них свої водянисто блискучі окуляри, тоді скинув їх, витер хусточкою, надів і промовив до гостей:

— Товариство! Це моя дочка—Ната, студентка ІНО, чудово, між іншим, вчиться,—дами з радісними усмішками розглядають Нату, чоловіки з якоюсь цікавістю, потім заляскали в долоні,—о, які вони раді.—Галан продовжує:—Це мій син Володимир—касир Промкомбінату. Дуже славна дитина—Вова червоніє від шуму оплесків. У чоловіка на обличчях ятриться видушена усмішка, в жінки якась пекуча цікавість. Галан, блиснувши окулярами до рябого картуза, голосно сказав:—А це, шановне товариство, молодий попутницький письменник і студент ІНО. Письменник похапцем зняв рябого картуза й поправив білу брудну толстовку—він, товариство,—продовжує Галан—ховає своє власне прізвище. Наточка чомусь його зве Джонатаном Свіфтом. Між іншим, він талановитий хлопець.—Джонатан Свіфт від оплесків розчервонівся й угрувате лице стало аж пухле, здригувалось, куточки губ сіпались з радости, а жовтозелені очі розігналися й їли гостей.

— Шановні гості,—звернувся до трійці Галан—прошу сідати!—і сам перший сів, дернувши стільцем по підлозі. Ната всілася коло матери, пригорнулася щокую до повного круглого плеча і легенько взяла її за стан. Вова зробив серйозне лице, від чого воно стало ще гострішим, сидів біля тоненької дами і поглядав крадькома їй на нечаяно заголене коліно. Письменник Джонатан Свіфт вийняв з кешені блокнот і щось швидко записував.

— Найшло надхнення,—жартуючи кинув чорний бородач. А Константин Семенович втер довгі запорозькі вуса й, наливаючи три чарки й так не одводячи од них шкла пенсне, сказав:

— Молодь почуває себе ніяково. Треба трошки їх розвеселить.

Гості загомоніли. Ах, як це мило. Яка чудова людина оцей Константин Семенович.

— Я, мамо, пити не буду,—сказала Ната,—ні в якому разі. О ні, навіть вина. Ні-ні.—Вова усміхнувся. Йому, мовляв, тільки подай. Джонатан Свіфт щось писав і нічого не чув, а коли перед ним опинилась повна чарка, він якось незграбно роззявив рота й, не одриваючись од писання, грубо зареготав:

— Га-га-га-га-га-га.

— Джонатан Свіфт не п'є, він же з пролетаріята, а їхній клас не п'є—в'їдливо сказала Ната.

Але Вова заступився за Джонатана Свіфта:

— Клас випить тоже не дурак.

— Так так,—забігав жабиними очима Джонатан Свіфт,—це Маяковський так утнув. От сказано, а? Здорово сказано. Слухай ти...—махнув Вові рукою Джонатан,—як там далі... Клас випить тоже не дурак, а далі?—Далі Вова не знає.

— Ну, раз клас випить не дурак, — кинув Галан, — то хай п'є. Карочка поставила на стіл тарілку й торкнулась ліктем об Вовине плече. Константин Семенович помітив, як вона здригнулася. Її лице стало мінливим, то густо червоним, то рожевим, то блідим. Константин Семенович аж тепер звернув на ню увагу. Вона цікава. Як він цього не помітив раніш. Він візьме це на увагу. Карочка відчула на собі погляд Галана, зникла й вийшла, а він, Галан, важно сидить кінець столу й як голова зборів керує настроєм гостей. Над головами стреміли чарки, дзвеніли, руки перепліталися, голови кивали, бажаючи один одному щастя, голови туманіли, груди наливались веселим настроєм. За столом збільшувався гомін, кожному в жили вливалася якась відвага, сміливість, юність. Черноусий в великих круглих окулярах з роговим чорним обручем жагуче вів бесіду з Лізою Василівною, старанно поправляючи під бородою свого чорного метелика. Вова вийшов курити в розчинені двері й тихо з захопленням щось розповідав тоненькій дамі. Джонатан Свіфт дивився на всіх і щось записував. Часом одривався од писання, закидав голову назад, роззявляв рота й викидав із горлянки своє: га-га-га-га. Ната сіла за піяніно. Галан встав, зняв окуляри, витер їх лагідно хусточкою, одяг, і, показавши рукою до піяніно, сказав:

— Товариство, послухаймо мою дочку — і всі чемно й слухняно обернулися до Нати. Вона бігала бистро пальчиками по чорних клавішах і всім станом перевалювалась то в один бік, то в другий, а з тим і дві білі коси ворушились як живі, як дві золоті риби, що викинуті на берег і не знайдуть собі п'яру. Свіфт став біля Нати, слухав з роззявленим ротом, а тоді вийняв блокнот й став щось записувати. Карочка вийшла з тарілкою в руці й якомсь розгублено стала оглядати навколо себе. Понуро оглядала Вову, що розмовляв з тоненькою дамою, з легеньким острахом дивилась на Лізу Василівну, тоді повернувшись до Нати й з запоем стала слухати музику. Кожен був чимсь зайнятий і ніхто не звернув на Карочку уваги. Вона затулила жменями лице, заплакала навзрид, брязнувши тарілкою об землю, й вибігла. Але й тепер ніхто не помітив Карочки. Надто гучно й солодко ревло піяніно. Надто палкі й голосні були розмови... Джонатан встав і вигукнув:

— Товариші, мій клас плаче! — Та й це було зайве. Дехто всміхнувся, дехто махнув рукою, ніхто не звернув уваги, що його клас плаче. Язик Свіфта, що трохи вилазив через зуби, коли він говорив, так і застиг між губами. Коли Свіфт говорить, язик його виходить через зуби й від цього мова його стає шипучою. Він поклав свою руку на спинку Натаїного стільця й не зведе очей з Натаїних пальчиків. Бурно й п'яно ревло піяніно, згуки лунали, товпилися в кімнаті, шукаючи місця, куди вирватися, і танули в серцях, як цигарковий дим. Константин Семенович встав із за столу, перекинувши за собою стільця і, хитаючись, пішов до кухні.

Карочка плаче. Вона схилилась на кухенний стіл і схлипує. Коли вийшов Галан, вона зникла, змахнула фартухом з очей сльози й через силу йому усміхнулась. Галан взяв її ззаду за плечі й зазирнув у лице. Чого Кароліночка плаче? Їй тяжко? Невже їй у нього погано? Як погано, то чого ж вона не скаже, він до її послуг, завжди готовий, щоб Карочці було добре. Що ж таке? Піяніно? А не друге що? Може Кароліночка вип'є? Все пройде. Вже пила? Кароліночка вже п'яна? Сама собі пила? Молодець. Ну, ще з хазяїном трошки.

Кароліна на все згодна. Їй приємно чути таку лагідність. Це вперше. Її хазяїн ніколи таким не був. Вона відчула в нього якусь

теплу ласку, якої ніколи ні від кого не мала. Галан голубив її, тулився до неї. Потім налив їй пива пополам з горілкою і дав. Вона випила, скривилась, потім, соромлячись, усміхнулася крізь сльози і затулилась од Галана порожньою шклянкою. А блискучі окуляри ріжуть її, печуть. Вона ні з того ні з сього кидається до Галана й знову в плач. В кімнаті плаче п'яніно, хтось голосно підспіває, а Галан мокро цілує Кароліну, тисне її, хилить додолу, вона без вагань кориться йому, відчуває його всього й тихо, в себе, нечутно плаче.

Коли Галан ввійшов до кімнати, Ната вже не грала. Вона сиділа біля п'яніно й гаряче про щось сперечалася з Свіфтом. Ліза Василівна гойдалась на гойдалці перед чорноусим. Той поблискував своїми круглими окулярами в чорних рогових обручах, а Ліза Василівна поблискувала кружевками своїх панталон. Вови й тоненької дами не було. Останні гості сиділи за столом, гомоніли й дзвеніли чарками, цілувались. Галан сів за стіл, витер хусточкою свої окуляри, глянув на Лізу Василівну, розсівся поважно на спинку крісла й задумався.

Але гості не дали йому мріяти. Слово, чарка одна, друга — і тузі, здається, кінець. Наче вже кінець, але чомусь на думці Кароліна. А тут ще Свіфт щось про „класи“ тарначе з Натюю.

— Ти, ти, як на твою думку, горілка — це добре? — Свіфт завше замість прізвища, імени, вживає займенників.

Натю це дратує.

— Поперше горілка — це дурниця, а подруге, що за „ти“? Невже ти не знаєш, як мое прізвище? Коли ти вже навчишся чемности, делікатности? — Свіфт виголосив своє — га-га-га, — а тоді своєю шип'ячою мовою:

— Так так... Знаю. Ваш клас любить чемність, делікатність. Ти ось уже скільки в ІНО, а досі ні на крихту на тебе не вплинуло радянське виховання. — Ната хмарно трохи замріялась, сперлась ліктем на клавіші, вони рывкнули, ніби гризнулося десять собак. Далі Ната крутнула головою так, що білі коси одлетіли й одна перелетіла на груди. Ната з докором подивилася в жабині очі Свіфта й випалила:

— По твоєму пролетар мусить бути невихованим, незграбним, неохайним?

Свіфт переступив з ноги на ногу, витягнув з своєї толстовки „змичку“ й подивився на Лізу Василівну. Ната зрозуміла, що він хоче до матери звернутись і, боячись, що він звернеться до матери своїм займенником, в'їдливо допомогла йому:

— Ліза Василівна. Ну кажи вже швидче.

— Лізо Василівно, — сказав Свіфт, — палити можна?

Чорний ус прийняв свою руку з коліна Лізи Василівни й став поправляти своє чорне жабо. Ліза Василівна не зрозуміла Свіфта. Вона мовчки вибачливо подивилася на нього й потягнула на кругле, товсте коліно свою сукню, що чомусь пнеться вверх.

— Я кажу, — ще раз сказав Свіфт, — чи палити можна?

— О, будь ласка. Ви ж бачите, що вже накурено. Вже можна. До речі... може ви нам вірша прочитаете? — Чорноус щось Лізі Василівні тихо сказав і вона не зважилась Свіфтові відповісти, знову захопилась чорним усом. Ната похнюпила голову, не в настрої щось мріяла, однією рукою м'яла кінчик коси, другою колупала, гладила клавіші.

— А знаєш... — Свіфт запнувся.

— Ната, — нагадала йому своє ім'я Ната, не міняючи пози.

— Знаєш, Нато, я ні на крихту не відчуваю в цьому оточенні, що я зараз в радянській країні. — Ната обурено закинула косу з грудей на плече й тихо, але зозла сказала:

— А де ж?

Свіфт гризнув цигарку, переступив з ноги на ногу.

— Десь в іншому місці... хто зна... Якесь аристократичне оточення... Може це і в радянській країні... Але оця хата, якась одна собі, ізолювана стоїть од усього радянського, од усього такого робочого... Ната зозла одвернулася, трохи помовчала, тоді повернулася до Свіфта, аж трусилась всім станом, і випалила:

— Що ти верзеш? коли це ти встиг орадяннитись? Що ти з себе корчиш робочого? Може тому, що в брудній сорочці? Чи ти й душу свою хочеш перелицювати? Інтелігентик паршивий! — Ната знову зозла одвернулася. Свіфт взяв стільця, дернув ним по підлозі, підставляючи собі, розлігся на перильце, голосно загоготав, а потім прошипів.

— Ти... слухай...

— Мене звати Натою, — роздратовано, не повертаючись до Свіфта, встала Ната.

— Слухай, Нато. Чи ж я тобі казав, що мені таке оточення не подобається? Я констатую факт такого досягнення... ми як культурний островок в радянській країні. Це ж чудово... Ти... ось повернись... я кажу, що клас... — На столі забрязчали пляшки, шклянки й посуд. Константин Семенович гатнув по столі кулаком, а потім встав, блиснув окулярами й викрикнув.

— Чи довго ще там мені будете про класи? Я покажу вам класи! — Він хопив у руки стільця й з усієї сили шпурнув ним до піяніна. Стілець з тріском вдарився об краєчок піяніна й кришка з нього злетіла Наті на голову. Всі схопились, зашамотались. Дехто став похапцем одягатись. І в цей час на дверях з'явилася хвиляста голівка Карочки.

— Що тобі треба, чорт? — гукнув Галан. Але Карочка сміливо дивилась йому в вічі й сказала:

— Я хочу слухать музику. — Галан хопив другого стільця, Карочка встигла вибігти й стілець з гуркотом розбився об зачинені двері.

*

Карочка чула, як годинник простукав 10, але їй не хочеться вставати. Якось погано, важко, нудно. Болять в'язи, важкі руки, ноги. Вона зазирнула в шматочок свого люстерця. Яка червона! Горить лице. Правда, й голова болить. Ач як посиніло під очима. Губи пошерхли, чи може покусані. А вчора... Ой, як соромно... Як вона дивитиметься в вічі своєму хазяїнові... Або Лізі Василівні... Он він пішов з портфелем на посаду. Аж серце йойкнуло. Ой, як соромно. А чого він так рано пішов? Ще ніколи цього не було. І як не хочеться вставати. В голові шумить, повітря в кухні важке. І горілкою воняє й стравою, й димом од папірос.

— Каро, Каро! — Ліза Василівна гукає. Карочка похапцем одягалась, іде до кімнати. На порозі вона зупиняється й довго розглядає кімнату. Посеред кімнати побиті стільці, качалка, підлога запльована,

закидана недокурками од цигарок. Скло з розбитих пляшок. На столі побитий ущент посуд і розкидана та розлита їжа.

— Карочко, Каро!—Ліза Василівна не чула, як вона вийшла й гукала ще.

— Я тут, Ліза Василівно!—Та рипнула пружинним матрасом, повернулась од стіни й трохи хрипким голосом тихо проказала інструкцію, як треба прибирати кімнату. Карочка ще раз оглянула кімнату, потім взяла віника, віхоть і похапцем почала витирати забльовану зелену канапу. О який сморід у кімнаті, як брудно. Ліза Василівна повертається в ліжку, раз-по-раз рипить пружинним матрасом та спльовує на підлогу. Карочка вже звикла їй дивитися у вічі. В дійсності вона, Ліза Василівна, не така вже й цяця. Лице як обрубок... бліде,—фарби позлазили, губи фіялкового кольору, під очима нема темньогого й очі наче зверху, як дві крапки чорніють. Качається, як важка колода в ліжку, як підводить руки догори—під пахвами руде волосся. Карочка намочила в помийному відрі віхтя й ляснула ним по підлозі. Фу, яке все гидке, нудне, брудне... А вчора отой волосатий чорт Константин Семенович...

Константин Семенович сидить собі на посаді в своєму кабінеті, озброївшись аж трьома телефонами, й нервується. Йому не до Карочки. Він по телефону вирішає важливу справу, а перед ним ось сидять співробітники. Секретар, з горбом на спині вище голови, суне підписать якісь папери, машиністка в жовтій сукні з червоним лаковим поясом на опуклих стегнах прибігла спитати невиразні слова в статті ж таки Константина Семеновича, а Джонатан Свіфт прибіг по аванс. Засмучена сиділа регістраторка Беля, що одержала „роцот“. Вона лагідно втерлася голубою хусткою й тихо спитала Галана:

— Так як же буде?—Галан щось робить, злоститься й не дивлячись на Белю, викрикує на ню:

— Я ж вам сказав, товаришко... Ідть собі й не морочте мені голови. Ви добре бачите, що мене чекають люди, а заважаєте мені. Що ви хочете? Не заважайте мені працювати! Що там у вас?—звернувся він уже до машиністки. Та спитала деякі слова й викрутасом вийшла з кабінету.

— Ну?—запитливо глянув Галан на горбаня. Той мовчки підсунув йому на підпис папери.

— А ви що скажете? звернувся він до Джонатана, що рився щось довго в своєму портфелі. Потім Свіфт якось махнув своїм портфелем, зачепив чорнильницю, перекинув її й залив усі папери, що приніс горбун.

— Чорт його зна, що це таке!—як опарений викрикнув Галан.— Слухайте, товаришу, ідть ви к чорту з своїми новелами! Роззява ви, приберіть свої лапи з столу!

Але Свіфт навіть не образився. Він навіть наче й не чув. Він прийняв свого портфеля зі столу, поклав його собі на коліна й рипеться в ньому. Ага, навпроти сидить регістраторка Беля. В нього ж у портфелі бравнінг. Він навмисне гордо випихає з портфеля краєчок бравнінга, хоч його можна було й не випихати. Але нехай дівчина побачить, що Свіфт важна особа. А Галан лютує. Дзвонять йому то в один телефон, то в другий

— Ну, чоґо ви сидите?—звертається він до Белі.

— Значить, нічоґо не буде?—питає Беля.

— Нічоґо не буде, Слухаю, алло. Я слухаю. Галан, ну, вірша? Не піде. Пишіть дописа.—Аж кинув трубку.

— Ну, знайшли свою новелу? — гукнув він до Свіфта, що ще досі риється в портфелі.

— Знайшов... Ось... — Свіфт бистро простягнув Галанові руку з новелою, зачепив трубку телефона й перекинув апарат.

— Чорт його зна... слухайте, товаришу, не можете ви акуратніше? — Галан блиснув окулярами й ладен ударити кулаком по столу.

— Ну, що ж мені робити? — питає Беля — Галан ляснув себе долонями по колінах.

— Ви ще досі сидите? Звідки мені знати, що вам робити? Що я, бог? — Беля розлютована встала й вийшла. Потім вернулася, одхилила двері й проказала:

— Я цього ніколи не забуду.

Але Галан навіть одвернувся, не хотів і слухати. А Беля так грюкнула дверима, що на столі забрязчав каламар.

— Так що ви хочете? — нервово питає Галан Свіфта.

— Та я ось... — простягає заяву — хотів 15 карб.

— Голубе, ви ж знаєте добре, що ніяких авансів зараз ні-ні. — Жабині очі Свіфта замигтіли.

— Ви... цікава новела... Та хіба це великі гроші... Ну хоч 10 карбованців.

— Але я ж не знаю, що за матеріял? Це ж треба прочитати.

— Давайте, зараз прочитаємо — схопився Свіфт.

— О ні. Ні в якому разі. — Галан замахав руками — в мене робота. Нерви... як ви цього не розумієте? — Але Свіфт вперся аж на стіл, бризкався слиною аж на Галана й дихав на нього цибулею.

— Десять карбованців... Невже... Ви ж матимете чудову річ. Ви її можете не читавши друкувати.

Галан виходить з себе, витирає хусткою спігніле чоло:

— Не лізьте, товаришу на стіл... Ви мені знов чорнильницю перекинете. Не плюйтеся, будь ласка, станьте далше. Де ваша заява?

— Ось.

Галан пише на заяві 5. Свіфт лясно здивований. Очі стали аж зелені.

— Слухайте, це ж...

Але Галан не хоче слухати. Він махнув рукою, одвернувся й взявся за трубку телефона. Свіфт схопив портфеля, зачепився ногою за килим, перекинув плювальницю й побіг до бухгалтерії.

*

Галан сидить у своєму домашньому кабінеті й пише статтю. Щось не пишеться. Він то сидить, взявшись руками за голову, то ходить, а то стане, візьметься великим пальцем за кишеньку плетеного брунатного жілета, як Ленін, і дивиться в вікно. І так нічого не виходить. Він сідає в крісло, заплющує очі, закидає обома руками чуба на потилицю, закриває жменями лице й довго так сидить, не ворухнеться. До кабінету тихо, не торкаючись ногами килима, ввійшла Ліза Василівна, прошумівши шовком своєї нової сукні. Вона стає з боку, скидає легенько чоловікові руку з лица й дивиться йому в вічі.

— Котю, я хочу з тобою говорити...

— Я хочу тебе слухати.

Утворилась якась невеличка павза, тиша. Ліза Василівна важко зідхнула, од чого високо гойднулись широкі, повні груди й на чоло побігли три журні складочки:

— Ти помічаєш, що Кароліна вагітна? —

Галанові шпигнуло в висках.

— Я... хто зна... Не придивляюсь. Та наче так. Ну?

— Ну, я хочу думати що... мені так неприємно... — Ліза не дивиться на чоловіка, вона собі роздумливо говорить і пореається біля нігтів.

Вона не бачить, як пашисть у чоловіка лице, як бігають його очі, що не знають куди подітись, як гупає в грудях серце й стука аж у голові.

— Мені здається — продовжує Ліза Василівна, що тут... — (ось ось у Галана вискочить серце!) — що тут замішаний Вова...

Галан легко зітхнув і затарабанив пальцями по столі.

— Чого ти так побілів? — нарешті помітила Ліза Василівна.

— А що ж ти гадаєш, що мені приємно це чути? — Він насмілився зиркнути їй у вічі, а Ліза Василівна знову нагнулась до своїх нігтів і продовжує:

— Я одного разу шарпнула двері в кухню — замкнені. Згодом з кухні вибіг Вова. Я зайшла до кухні, а там Кароліна. І така червона... Засоромилась і не дивиться на мене. Це неприпустимо. Вова вже людина доросла. Йому звичайно про це говорити якось не до речі. Між іншим, Ната говорила, що бачила їх обох біля кіно, в парку... Вова їй купує цукерки... Це нікуди не годиться... Що ти на це скажеш, Котю? Як ти гадаєш? Це ж жах.

— Що тут гадати?

— Галан ще густіше затарабанив пальцями по столі, дивлячись в одну точку. Потім нервово схопив з телефонного апарата трубку й довго говорив з швейпромом. Переговоривши, він поклав трубку й повернув своє волосате трикутне обличчя з блискучими окулярами до Лізи Василівни:

— Клич Кароліну.

— Дружина прошуміла з кабінету і згодом повернулась з Кароліною.

Кароліна похнюпила голову на груди й заховала руки під фартухом. Галан всім корпусом повернувся до неї:

— Слухай, Карочко... Я тобі знайшов чудове місце, службу. Ти можеш утрое, в чотирі рази більше одержувати, ніж у нас...

— І роботи менше й краща робота, — додала Ліза Василівна, що стояла поруч Кароліни, журно взявшись пальцем за підборіддя, як селянська баба.

— Я ось тобі напишу записочку і ти завтра можеш іти. Дуже просили, щоб ти прийшла. Це кравецька майстерня. Ти ж і шити вмієш... Добре?

Павза. Всі трое чогось чекають. Голова Кароліни поволі підіймається на Котю, очі їх зустрілися. Її очі щось говорять. Котя розуміє, що вони говорять і тому не може в них дивитись. Він ще раз запитав.

— Так згодна?

Кароліна через силу видушила.

— Згодна.

Взяла записочку, пригорнула її до грудей, нагнула низько, низько до землі голову, аж згорбилась, і тихо переступила поріг кабінету Коті Галана.

— Белю, Белю — гукає хора мати з темного кутка, закиданого лахміттям. Беля мовчить. Вона в розпачі припала до столу й ридає. Що їй лишається робити? Повипродувала все з хати. Мати... Беля підвела голову, закапавши теплими слізьми на стіл, і глянула на матір. Мама, бідна мама. І раптом в уяві Галан. Чорт! Він розчавчив її життя, знівечив... — він звільнив її з посади за те, що вона не годила йому, як інші, не запобігала так, не вклонялася йому. Йому — так не подобалося Чорт!

— Белю, Белочка! — Беля знов упала ридаючи на стіл. Помсти. Помсти! Вона покаже йому, хто вона така. Вона в його кабінеті бачила письменника, якого він образив, вона розповість йому все й той напише. Тоді він знатиме. Тоді Галан знатиме... Або ні. Вона бачила в письменника в портфелі револьвер. Попросити або... взяти так, щоб він — письменник — не бачив. Отоді Галан знатиме.

— Белю, Беселю! — ледви промовила мати з темного кутка. Беля підійшла до матери. Мати вистромила худу жилаву руку з під потертої свитки, що була за ковдру, й простягнула її до Белі.

— Білочко, сядь, отут сядь... отут... — Беля помітила, що в матери чорні губи, тоненький восковий ніс і очі глибоко запали. Не очі, а чорні дірки. Белочці було моторошно, вона боязко блимала голубими, що зараз в тіні здавалися за сірі, очима, вищукуючи з чогось підтримки духу, волі, — й губилася.

— Піди, Белочко... до Фатіми... вона позичить тобі грошей... Вона добра... Я ж не хочу вмирати, доцю... Не хочу!

Беля, бризнувши срібними намистинками, встала, відкрила щільніше матір, пообіцяла піти до Фатіми. Стала біля віконця, трохи подумала. Покручені брови чорненькими черв'ячками закрутилися на переніссі. Вона взяла трьома пальцями за високе пукатеньке чоло й голубі очі туго повернулися до матери. Беля пригадала двоюродну сестру Фатіму. Серйозну, пишну, з чорними круглими очима Фатіму, з трохи продовгуватим засмаглим обличчям, з красивим і гордим, трохи горбатим птичим носом. Беля пригадала Фатіму, високу, струнку, з пругкими міцними грудьми, з вивірливим чорним поглядом. Як до неї піти? Вона не бачила Фатіми півроку. Фатіма так чудово одягається, вона має собі коло багатих знайомих. Як його йти... Тепер, як нещастя. А колись Фатіма була непотрібна, ну як його йти... Ні, ніяк не зручно. Вона мабуть не піде до Фатіми. Беля сіла на табуретку й сперлась задумано біля столу на ліктя.

— Беселю!... — Беля схоплюється на ноги й зиркає боязко білками очей. Рука материна безсило звисла додолу.

— Белю... ти ще не пішла?

— Іду, мамо, йду. — Беля швидко накинула на себе біленьку хустку, ще раз глянула на матір, глибоко зітхнула й вибігла з хати.

Густо плуталися Белині думки, дзвеніли, крутилися одна біля одної, кудись далеко забігали, зникали так, що Беля не тямила себе, а тоді знову вертались на старе місце. Беля не відчувала під собою тротуару, кам'яного бруку... Вона не зчулася, як опинилася в кімнаті у Фатіми. Яюсь це трапилося миттю... Ось вона в теплих обіймах Фатіми. Зацілована, в сльозах від радості й горя, вона не знає, що робити, як розпочати свою розмову, і разом з цим вона не знає, де подітись. Соромливо й ніяково бликає своїми голубенькими кружалками з під біленької хустки, а на кругленьких гарячих щоках вогкість од тільки що витертих сліз. Фатіма всадила її в кріслі, оббитім зеленим сукном, сама лягла на чорній каналі з папіросою в зубах,

спершись на лікоть, і радо усміхається до Белі, поблискуючи своїми білими, як сніг, зубами. О, як вона рада бачити Белю. Як це нарешті вона згадала свою сестру й навістила її. Ах, нехай Фатіма не подумає про Белю нічого поганого. В неї просто нещастя! Отаке й отаке. Ах у неї таке нещастя, таке нещастя Чи не допоможе Фатіма? А взагалі вона дуже рада завжди бачитись із Фатімою, а як вона хоче, то й дружити й що тільки хоче Фатіма. Допомогти? З великою охотою. Фатіма дуже рада допомогти сестрі й давній приятельці. І чого Беля не зробила це зразу? Було б зразу прийти, Фатіма завжди до її послуг. Ах, яка ж вона. оця Беля. Однаковісінька, як і була раніш. Нітрохи не змінилася, ні характером, ні на обличчі. Таке саме, пишне дитяче личко з покрученими задируватими брівками, з очима, як небо в чисту теплу погоду. Ой, чого це вона так забалакалась. Може Беля їсти хоче? От тобі й на! Плакати не годиться. Ну, годі.

Фатіма встає, кидає в попільничку недокурок і придушує кнопку на письмовому столику. За стіною почувся дзвін, наче дрібно розбилося тоненьке шкло й розсипалось. Входить кругла червонолиця дівчина, од якої пашисть весною, свіжою білизнаю й милом. Дівчина покірливо стояла перед Фатімою, тримаючись руками за краечки свого біленького фартушка. В Фатіми на перенісці збіглися складочки, обличчя шоколадного кольору стало наче темнішим, і випуклішим — гордий ніс. В неї став серйозний вигляд. Вона дивиться дівчині в ноги й наказує, що робити. Необхідно приготувати отаку й отаку страву, вина, і це все хутко, миттю. Дівчина легенько вклонилася, блиснувши білками своїх великих очей, і зникла.

І ось Беля сидить з Фатімою за столом. Барвно розчервонілась од вина, очі весело бігали, голубіли, хустка спала на шию, вона роз'язала її, взявши обидва кінці в руки, й шарпала їх, захоплено розмовляючи. Де ж це Фатіма працює? Чи може чоловік багатий, що і гардероб із дзеркалом, і ліжко з ніклю, й килими, й радіо на столі. Фатіма простягла руку до попільнички, задуманно струскуючи попіл з цигарки, й мовчить. Потім вії бистро здіймаються ввєрх, і на Белю глянули чорні два лакові шарики. Фатіма сідає поруч з Бєлею, відкидає своєю рукою з її пукатенького чола волосся, що лежало купою на одній половині чола й зазирає їй в лице так, що в її очах побачила себе, як у кругленьких голубих дзеркальцях. В Фатіми туго, журно зійшлося перенісся, брови злетіли ввєрх, наче крила чорного ворона, й губи кругло тонко рухались од розмови. Хай Беля не лякається. Нічого, правда, страшного й немає — вона, Фатіма, просто на просто собі повія. Так, звичайна повія. Ага, Беля лякається. Нічого дивного й лячного немає. Це така ж сама професія, як і інші, як і Галана й його синка Вови. Хіба вона їх не знає? Хіба вона не знає, що ці людьці із себе уявляють? Та хай Беля п'є та не сумує. Отак, отак. Беля журиться? Ах, чого вона журиться...

Беля схилила голову Фатімі на груди й ніжно обіймає її. Вона чує, як гукає серце в Фатіминих грудях, як Фатімина рука торкається її голови, розправляє волосся, й чує тиху теплу та лагідну розмову. Збуджує її серце, то трівожить, то радує, то лякає. Голова од вина важчає, якийсь незрозумілий настрій, то надто весело, хочеться реготатись, а то лягає на душу сум і хочеться плакати, хочеться обіймати, щоб стиснути руками... А Фатімина розмова над головою, як володар, як гігант.

Чи Беля кохає кого небудь? Ні, не кохає? Нема нікого, чи Беля не вмє кохати? Вмє? А хоче Беля мати гарного-гарного чоловіка?

Так, чоловіка. Просто взяти, тай одружитися. Згодна? Ну й гаразд. Там же ж чоловік! Беля, як побачить, так зомліє од його погляду. Хай Беля прийде завтра ввечері, і він буде. А зараз — мати... допомога... До побачення.

Фатіма обіймає Беля, цілує, й вона з плачем від радості залишає Фатіму.

*

Кароліна ніяк не зрозуміє свого становища. Сталося все несподівано, раптом. Ось наче що-йно вона була в Галана, а зараз у величезному помешканню майстерні мануфактурних виробів. Аж дві стіни майстерні із самих лише вітрин і від цього надто світло. О, як світло. І не добре Кароліна, чи приємно їй від цього простору, чи ні: якось байдуже все... Навколо неї сила ножаних машин, а над ними позгиналися молодіці, дівчата — сотні веселих добрих суворих серйозних облич. Согні жіночих голівок то синіють, то червоніють, то біліють своїми хустками, то без хусток, як чорні брунатні, або світлорусі аж золоті кущини. Та тихенько співає, та замріяно щось до себе мимрить рожевими стьожечками своїх губ. Машини ритмічно одмірено вистукують. Ходором ходять ноги в спідницях, моторно рухаються руки коло голок, повертаючи шмат матерії. Утворюється такий шум, наче це величезний вулик, в якому безперестанно гудуть, дзвенять бджоли... Кароліна теж рухається в цьому шумі. Їй поки що дали пришивати рукави до салдатських сорочок. Згодом буде підвищення. Вона про це не турбується. Пришити рукав це не так уже й важко. Вона сама сорочки шила. Вона може й блузку пошити. Ай одна голка зломилась. Хруснула аж дзенькнула. Це, правда, неважно, але цього в її житті не було ніколи. Це тому, що вона ще не зосередилась, не віддалася цій справі, вона ще одною ногою в Галана. Плита, стіл накритий цератою, над плитою висять ополоночки, друшляки, мідні каструльки, посуд... Пахне їжею. Заходить Ліза Василівна, м'яко рухає, міцно гримає. Або заходить Вова й щіпається, чорт красивий. Ната, ота чортяка руда, глузує. А старий Галан... Кароліна зламала ще одну голку.

— Товаришко, як же таки так можна? Треба уважніше... Це ж все гроші варто... Інструктор Надя в білій хустці, що спала з голови й лежить на потилиці, як башлик, дала Кароліні нову голку й трохи незадоволено пішла поміж машинами. Кароліна помітила, що Надя присідає на ліву ногу й від цього гойдається, як качка. Кароліні здалося, що вона ніяковіє. Вона відчула, що в неї лице стало гаряче. Вона похапцем вийняла шматочок свого дзеркальця яке блиснуло од сонця, що вперто тислося крізь шкляні вітрини в майстерню. І дійсно Кароліна зніяковіла. Крізь тоненьку м'яку шкіру щок випиналася кров, очі якось зо зла примружені. Вона закусила мокру теплу губу, потім обвила губи язичком. Намочила їх і вони стали ще червоніші. Кароліна помітила в себе на верхній губі, під трохи кирпатеньким носиком ямочку. Виразна чудова ямочка. Вона її, Кароліну, молодить. Справді, вона їй до лиця. І як вона її раніш не помітила. Ні вона так неуважно ставиться до себе. Треба на себе звернути увагу. Вові, наприклад, подобаються її брови, що тонкими дужками обгинаються навколо карих очей. А ямочка на верхній губі, каже Вова, як у дитини, стан гнучкий, литки як виточені. Треба, справді, звернути на себе увагу. Кароліна старанно заховала дзеркальце — підійшла інструкторка Надя Біла хустка її так само лежала на потилиці, перехилиється на одну

ногу. Вона нагнулась коло Кароліни, дихнувши на неї цибулею, взяла недошитого рукава й сказала.

— Як я бачу, ти працювати вмієш, але трошки лінишся... Воно звичайно на перший раз... я розумію, хочеться роздивитися, освоїтись із речами, людьми чи що, та можна ж уже й надивитися. А? — Надя глянула на Кароліну великим обличчям в ластовинні, з широкою та довгою бородою. Потім повернула в руці рукава й, не дивлячись на Кароліну, запитала її.

— Як тебе звати?

— Кароліною.

— Слухай Кароліно, той... ти трохи уважніше... ти чудово працюєш, ти молодець, їй право. Ми тебе скоро переведем на кращу роботу... Тобі б треба трошки уважніше, Кароліно, ставитись до своїх обов'язків. А? — На Кароліну глянули очі, осипані навколо ластовинням і Кароліна від них не знала, де подітись.

— Я буду старатися — сказала Кароліна, похнюпивши голову.

— Ти комсомолка? — спитала Надя, поклавши рукава Кароліні в пелену.

— Ні, не комсомолка. — Надя ніби не чула відповіді, наче запитала між іншим, пішла по-між машин, як ходяча копиця, шкутильгаючи, як некований кінь.

Кароліна шие уважніше. Чого їй розглядати оце помешкання, або очих дівчат, молодичь. Що тут дивного. Ну, сидять собі, шують, ворочають ногами, руками, термосають шматками чорної, синьої, червоної або білої матерії. Там он слюсар розібрав машину, лагодить, перекинувши її догори. Що тут дивного? А он гори, наче скирди соломи на току — тюки різної матерії, по-між машин, по-під ногами валяються різного кольору клапті. Надя пошкутильгала до грудастої й дуже молодій дівчини. Широке, свіже лице дівчини наче заходило ходором. Вона вся ходила ходором. Сама низенька, маленька, а груди повні й ходять ходором. Її розмови не чути од шуму машин, а черво-ненькі стьожечки губ швидко рухаються. Вогкі, маленькі губи. Дівчина часто скидає рукою наверх русявого чуба, підрізаного під хлопчачу зачіску, й позирає на Кароліну. Надя підійшла до чорнявої дівчини, щось їй показує, вертить в руках чорного клаптя, а грудаста дівчина підійшла до Кароліни. Вона змахнула наверх свого чуба й запитала Кароліну, звідки вона командирована до кравецької майстерні. Хто вона, де була до цього, та як вона себе почуває. Кароліна докладно, трохи ніяково розповідає, а грудаста дівчина трохи думає, а потім запитує:

— А де ж ти будеш сьогодні ночувати?

Кароліна не зна, де буде ночувати. Вона про це й не думала. Тепер вона турбується. Дівчина взялась рукою за підборіддя, подумала й сказала:

— Ну добре. Поки підшукаєш собі кімнату, побудеш у мене.

— Діно! — гукнула дівчина з косою помаранчевого кольору — засідання бюро сьогодні.

— А вже ж сьогодні. Треба читати оголошення, — серйозно відповіла грудаста дівчина й знову повернулась до Кароліни.

— Значить, сьогодні підеш до мене — сказала й пішла. Кароліна помітила, що в грудастої дівчини, в Діни жовті очі, наче мідяні.

На перерві Кароліна переглядає дошку оголошень і читає підпис одної об'яви: Секретар осередку ЛКСМУ при кравецькій майстерні Діна Фаерман. Кароліні уявилась маленька дівчина з розкішними повними грудьми й з мідяними очима.

Діна завісила газетою вікна й стала поратись коло плити, а Кароліна колить тріски. Од них обох на стіні ворущаються великі тіні од світла карасінової ляmpi. Дінина тінь стоїть, голова навіть аж на стелі, Кароліна наче жива копія, з якої підіймається рука з сокирою й падає додолу — Кароліна сидить.

Розподіл праці був чинником до більшої дружби. Діна казала:

— Вимий тарілочку й каструльку, Карочко, а я начистю картоплі. Кароліна казала:

— Давай, Дінусю, удвох розламаємо оцю дровеняку, дуже живава. Розпалювали плиту давніми газетами. Вечеряли одварену картоплю з цибулею та оселедцями. Потім Діна заклопотано заходила по кімнати. Кароліна сиділа мовчки біля столу й підсьорбувала кирпатеньким носиком. Тоненькі дужки брів лізли то високо на чоло, то туго на очі. В Діни лице пашіло свіжістю. Великі й легкі груди м'яко рухались і терлись в середині об блузку, як вона нагиалась. Дінини очі вишукуючи зиркають по хаті. Ось купа давніх газет. Їх можна розкласти замість матраца, та оці книжки в голови замість подушки. Це все накривається чимсь. Нехай Каруся звиняє. Ліжко Діни вузьке та й не годиться вдвох.

А поночі розмови: як жилось у хазяїна. Що гадає Кара робити на далі. Бідна Карочка, вона дуже піддатлива, легкодушна. Діна й не знала, що Вова походить із такої сім'ї. Діні не подобається його поведження з Кароліною. Це чорт його зна що. А чи знає Кароліна що Діна з Вовою кохаються. Так. Навіть уже давно. Вона Кароліна відстала од сьогоднішнього дня, а це може бути великою загрозою в житті Кароліни. Карочка говорила менше й сьорбала носом. Діна замовкла. Трохи моторошна тиша.

— А в котрій годині йдемо на роботу? — питає Карочка. Мовчанка. Павза.

— А Вова сюди до тебе не приходить, Дінусю?

Мовчанка. У відповідь Карочка почула шумливе, тягнуче Дініне зідхання, потім легеньке хропіння. В кімнату крізь газету як крізь воду просочувалось з вулиці світло й вливало якоїсь німої ніжної задуми. А кімнатка наче густіш і густіш сприймала тужну задуму. Хіба ота облуплена плита, що один кінець її вкритий порваними шматками газети, не примушує вдаватися в тугу? А той куток коло плити з купкою жужелиці й сміття із відром, в якому стирчить кочережка, не є шматочок туги? І одна стіна з дверми заліпленими газетою, і стілець, ніжка якого валиться, і постіль, на якій спить Кароліна, все це примушує сумувати, чогось лякатись. Але десь глибоко, аж на споді туги, жевріє й радість. Врешті, чого замріюватись так. Вона має притулок. Вова. Ага. Ось кого кохає Вова. Ось кого кохає чорт красивий. І чого йому треба від цієї бідної дівчини? Дурить, неодмінно дурить. Це груди його скупають. Він колись казав, що йому подобаються грудасті, власне великі груди. Але Кароліна давно знає, що він її, Кароліну, дурить, а не може одштовхнути його від себе. Ах, як їй боляче про це думати.

Їй не спиться. Вона навіть пристала й сперлася на лікоть. Глузували й батько й син... Правду каже Діна — піддатлива. А що як би Діна знала, що вона, Кароліна, з Вовою жила? А що, якби сказати Діні, що Вова отакий і отакий, що нехай вона його бережеться? Що йому, Вові, просто подобаються її груди. О, це напевно. Кароліна в цьому переконана.

Ах, як їй боляче про це думати.

Важкі сумні дні Белині нудно тягнуться, лізуть як черепаха. Чоловік, що дарувала їй Фатіма, зник, як у воду впав, залишивши їй гроші за 2 ночі життя. І прекрасні такі, щасливі ночі. Беля пригадує його могутню постать, веселі куточки губ, чорні очі, що весь час сміються, його міцні теплі обійми, його всього. Його всього. Ах, якже це жорстоко з його боку... Невже вже не бачиться? Невже це жарт? Важкі дні, нудні, тоскні. Не стало його, славного, бажаного... Але рана потроху загоюється. Фатіма знайомить Белю з іншим. Цей ще кращий. Тепліше обіймає, ласкавіше говорить, голубить Белю, більше сипле грішми. Ось він прощається з нею вранці після ночі життя. Прощається так мило, люблячи. О, він її ніколи не кине. Цими днями вони знайдуть собі квартиру и так любо житимуть. Який він щасливий, що стрівся з Белею.

Але Белю опанував сум. Вже тиждень, а його немає. О, яка туга, який нестерпний біль. Який злий жарт. Але Фатіма хоче розігнати Белін сум. У неї є ще один. Але це уже не такий, як ті два. Це буде дуже порядна людина. Цей буде Белі на все життя. На все життя. Але Беля нахмурила покручені брівки и нервово замахала віями... Фатіма зробила серйозний вигляд і поважно лягла на канапі з цигаркою в зубах, взявши рукою за Белін стан.

— Ти тільки не ображайся на мене. Бачиш, не так і страшно бути повією. Ти навіть не помітила, як ти була повією. Так просто, наче жила з одним чоловіком, він тебе покинув, ти одружилася вдруге, ти можеш так само знайти й третього и четвертого. Аджеж буває так, що виходить якась жінка заміж за п'ятого? Яка різниця, коли я виходжу заміж кілька раз на тиждень? Хіба не все одно, чи одного, чи кількох? Хіба неоднаково, чи один тебе утримує, чи кілька, чи одного ти відчуваєш, чи кількох? Жити з одним весь вік — яка нудота. Як це противно — Беля задумалась. Губи нервово здригували, сіпались. Вона раптом обіймає Фатіму, пригортається до її грудей, мочить їх сльозами, схлипує, потім одривається й сумно, тихо, наче в себе промовляє:

— Ні сестро, ні — хилиться головою — не хочу так. Не хочу. Пробач мені, не можу так. — Фатіма, граючись димом, красиво усміхається. Беля, лежачи на канапі, прощається з нею, вже не цілує, не обіймає, а тільки простягає лебединно руку, як чоловічій для поцілунку, і Беля повна розпуки и одчаю, залишає Фатіму.

П. ГОЛОТА

БРУД

(повість)*

Робочий день в швацькій майстерні розпочинається трагедією. Робітниця з косою помаранчового кольору загнала під нігтя голку. Всі збіглися навколо неї, гомонять. Одні шкодують, співчувають їй, інші глузують. Як таки так, наче людина перший раз в житті взялася за шитво. Деякі просто злостилися. Поміж жінками зашкунділяла Надя. Всі розійшлись по своїх місцях, застукотіли машини, загомоніли розмови і втворився енергійний, одностайний шум — гул, що нагадує водоспад, височезний водоспад, що жбурляє із себе, розсипає кипучу воду. Розмов не чути. Один одного розуміють по губах. Мова все ще йшла про випадок з голкою. Цей випадок обов'язково попаде до стінгазети.

— Карочко — каже Діна — ти до газети писала колинебудь?

— Ні. А що це таке? Я навіть не розумію.

— Ну... ну напиши про свого хазяїна, як він з тобою поведився, а ми помістимо в нашій газеті. Чи хазяїн зобіжав тебе, чи експлуатував, може чого доброго вдарив коли. (Потім над ухом): може ліз коли — мідні очі аж блиснули. А Карочці в лице вогнем ударило. От чортяка. От злякала. А Діна даліше.

— Напиши, мовляв, як було в хазяїна, а тепер он як.

— Ну добре, а що з цього вийде?

— О, все може вийти. Як серйозне щонебудь, то, брат, Галанові аж он як влетить. Його, брат, так прижмуту. — Але Кара махнула рукою. Слово „серйозне щось“ аж уколало.

— Та ну його. Не хочу рахуби піднімати. Ну їх. Я на них дивитися не хочу. І далі Кара красно зніяковіла.

— Секретарю, секретарю — гукнула Надя до Діни жартуючи — що ти позапартійних розважаєш? Хай підвищує продукційність праці. Діна усміхається своїми мідними очима, ямочка заграла на повній рожевій щоці. Усмішка миттю ховається в серйозний вигляд обличчя і Діна йде до своєї машини. Кара порається коло своїх рукавів. Туго замріялась, підсюрбуючи кругленьким носиком хилитаючи як куциком кудлатою голівкою то в один бік, то в другий. Кущик нервово гойднувся, Кара здригнула. До неї підійшла Надя, вдарила легенько по плечі і неохоче сказала:

— Там якийсь просить, щоб ти вийшла.

Вона жужмом склала свої рукава з голкою й вибігла. За дверми в брудній, білій толстовці стояв Джонат - Свіфт. Він не вітається до Карочки. Його угрувате лице здригується, рот якось широко перекосився, зелені жабині очі розгублено забігали і з кривого рота вилетіло: га - га - га - га - га.

* Початок див. „Черв. Шл.“ № 2, 1929 р.

— Чого ви смієтеся? — питає Карочка.

— Ти... той, як ти сюди попала? — питає Карочку і, не чекаючи відповіді, продовжує — Веди мене в середину. Мені треба побачити, як працюють. Мені треба вивчити побут фабрики. Жива газета в вас є?

— Є. Стінна газета є.

— Женяться, розводяться?... аборти... а? Це все є?

Карочка гнівається й красно няковіє. Мовчить. Але Свіфт і не цікавиться відповіддю. Він і не дивиться на Карочку. Він грубо роззявив рота і щось вишукує над головами швачок, що здивовано повернулися всі до нього.

— Познайом мене, ти... ти... познайом мене з кимсь старшим...

Кара знайомить його з Надією.

— Свіфт? — перепитує Надя — чи не родич того Свіфта, що написав Гулівера? Та ви ж той... на ногу, т. Свіфте, не наступайте... Свіфт навіть не чує.

— Ви... — питає він Надію — до котрої години тут працюють?

— Та чого ми тут стоїмо, ходімо далі, — пропонує Надя і пішла шкандибаючи поміж машинками. Свіфт ішов за нею з олівцем та блокнотом і штовхав усіх. Кароліну, що тут ішла з Надією, уже забув, вона вже для нього не існує. Наче її не було. Він іде за Надією, підвівши високо голову з роззявленим ротом, якось зачепився об машину, мало не звалив її, але тільки розірвав собі толстовку. Тоді Свіфт побачив, що коло нього Кароліна.

— Ага... ти... заший мені... — пішли до місця, де працює Кароліна.

— Так значить... — Свіфт не доказав. Він сів на рукава, що лежали жужмом з голкою, раптом схоплюється й голосно скрикує. Ззаду висів рукав і стриміло ушко з голки.

— Ах... пробачте, Кароліно... — Свіфт вириває голку і продовжує: це ерунда. В мене ось великі новини, я ось, наприклад, був у Сибіру. Вивчав історію кумиса. Навіть пив. Розумієш, пив кумис.

— А що то таке кумис? — питає Кароліна.

Але Свіфт наче й не чув. Він уже забув, що біля нього Кароліна. Дивився кудись вбік. Потім вийняв блокнота і щось записував. Потім довго розпитував Надю про життя на виробництві і, навіть не попрощавшись з нею та з Кароліною, пішов з майстерні. Йому вслід білоголова робітниця гукнула:

— Нахаба. Шантрапа...

Свіфт коло псорога висякався и так незугарно махнув рукою, що полетіло робітниці на рукав.

Діна змахнула з лукастого чола своє волосся, заграла ямочкою, що на пашистій гарячій щоці, блиснула мідними очима, труснула повними грудьми й тоненьким своїм дитячим голосом оголосила комсомольські збори швацької майстерні розпочатими. По списку головує отакий, за секретаря отакий. Діна просить збори дотриматись тиші: он там у кутку хтось курить і балакає. Вона взяла в руки дзвоника й ксжний похапцем псцелпки кінчав говорити. Нарешті всі уважно усталились до столу. Діна дає в руки дзвоника чубатому голові. Він бере того дзвоника, весело всміхається до аудиторії, підймає високо дзвоника догори й з усієї сили дзвонить ним, аж нагнувся лицем до столу. Аудиторія шумнула легеньким сміхом. Але сміх цей зразу втих. Чубатий голова витягнув до аудиторії руку й оголосив програму зборів. Виступає промовець. Він

частенько повертає голсу вбік, трохи думає, позирає в блокнота й поволі, трохи незв'язно говорить про становище молоді на виробництві. Із такої ось кількості молоді більший відсоток комсомольців. Більше дисциплінована молодь комсомольська. Бувають звичайно випадки, що й комсомольці не без гріха. Треба оте й оте. Продукційність праці падає більше на комсомольську молодь. Он стільки то білизни, шинель пошито для Червоної Армії, а стільки то сорочок та штанів для будинків безпритульних. Недбало працює санкомісія, слабо поставлена справа з стінгазетою. Молодь в часі роботи їсть, не миючи рук, плюють на підлогу. Частенько в часі роботи зачинені вікна, дехто курить за роботою й навіть кидає на підлогу недокурки, п'ють сирову воду, як для цього ж є варена. До газети мало пишуть. В статтях мало торкаються болючих питань виробництва. Мало гумору. Нам же треба й сміятися (тут доповідач усміхнувся й цей сміх передається на аудиторію. Аудиторія наче чекала цього. Наче це було для неї найважливіше й тепер уже обережно вислухувала промову доповідача й вичікувала, чи не скаже щось смішного. А доповідач „криє“ — Те не так і те не так. Он і парткерівник двічі на бюро не з'явився. А дехто з молоді в часі роботи переморгується та „секретки“ пишуть, а то виходять за двері та шушукаються. Промовець кінчає тим, що треба всі ухили серед молоді на виробництві викоренити, повиривати, як негідний бур'ян серед жита й спалити та ще й попіл розвіяти. Потім між головами виростають руки з проханням дати слово, потім обговорювалось. Програма денний зборів був подібний до снопа, якого молотять на току, вибивають його, товчуть, витрусують і лишають що найпотрібніше. Після всього виступає Діна. Труснула своїм чубом, мигнула мідними очима, зробила висновок і ніби забила цвяха всьому тому, що говорилося і обговорювалось. Молодь жива, бадьора після пісні „молодая гвардія“ розходиться. Оточують стінну газету, що тільки що виклеєно. Скупчилися коло неї, як бджоли коло матки, й кожен з усмішкою, кожен чомусь радіє...

Кароліна зачарована. Дуже їй подобається стінна газета. Ач як чудово змальовано Надю: йде, шкутильгає, підборіддя аж по землі волочиться, а вона тримає в руці величезну голку й коло неї робітницю, щоб та підвищувала продукційність праці.

— От чорти! — каже усміхаючись Надя, що тут же стоїть і дивиться на газету через голови молоді. — Хто ж то так одпоров, га? — Надя наче не злиться, сміється, але їй ніхто не вірить. Всі дивляться на карикатуру й на Надіне велике й довге справді підборіддя. А от Діна змальована краще. Стоїть перед червоноармійцем і дає йому від імени виробництва більшу за себе будьоновку. Із очей у Діни жовте проміння сиплется, а груди більші, ніж вона вся.

Діна штовхає Кароліну.

— Ну що, як подобається тобі газета?

— Та звичайно, що й казати.

Дужки брів у Кароліни здушилися на переніссі, збіглися. Усмішка зникла: Вова. Ах, як їй боляче згадувати. Але дурниця... на чорта він їй. Вона тепер на нього й не гляне. Дурити. Ні. Цього вже не буде.

І біжать дні на виробництві в шумі, в гуркоті машин, над вечір стомлюються, тануть, а тоді знов біжать.

Діна сьогодні незадоволена. Рожеве кругле лице нахмурилось, тільки дитячі куточки губ зраджують Дініну серйозність:

— Карочко, треба взяти себе до рук. Дивись, тобі вже доручили шити сорочки, тебе вже ухвалили в кандидати до комсомолу, а ти ото завжди коники викидаєш. То два дні тебе нема на роботі, то в часі роботи на цілу годину кудись зникаєш... Карочко, обіцяй мені виправитись.

— Пробач, Діночко... — Карочка колупається під нігтями, й соромлячись Діни, нахнюпила голову — пробач... Даю слово. І за десять хвилин після того як дала слово вибігає з майстерні. Вона забачила в вітрині Вову.

Вова одкликає Кару набік, щоб не побачила Діна й говорить Карі багацько м'яких лагідних слів, тисне руку, дивиться глибоко в вічі своїм довгим тонким обличчям і усміхається. Яка Каруса стала интересна, далеко краща, ніж була... Ах, як Вова за нею скучає. Їм треба неодмінно побачитись. Неодмінно. Хоч і сьогодні. Сьогодні ввечері. Кароліна дуже любить Вову. Тоді хай вона Діни не згадує Вова Діну зовсім не любить. А коли Кароліна хоче, то Вова Діну забуде і назавше. Навіки, навіки полюбить Карочку... Кароліна молитовно дивиться в собаче Вовине обличчя, а тоді млосно до нього тулиться.

У Фатіми чудовий настрій. До неї сьогодні прийде один розтратник. Так. Він мусить прийти сьогодні. Він уже два дні гуляє. До ревізкому ще далеко. Він гуляє. Фатіма ляснула в долоні, роздяглась, облилась одеколоном, зробила зализану зачіску по-французькому, почистила червоні довгі нігті й причепурилась. Одягла шовкову зелену сукню, панчохи „Вікторія“ й лакові туфлі з надто гострими носками. Фатіма не пудрилась. До її носа з маленьким горбиком, до брів, що злетіли над носом, як крила чорного ворона, до лица тільки колір як в неї — матовий. Проте губи фарбовані. Губи як кров. Тоненькі рівні губи, як дві живі стьожечки, то стуляються міцно, то розходяться, то розтягаються, то збираються бантиком. Дзвоник.

— Ага. Він. Фатіма надушує кнопку на столі. Війшла з побожним виглядом служниці. Фатіма лежить на канапі, склавши ногу на ногу, грається димом цигарки й, не дивлячись на служницю, наказує їй.

— Спитай, хто. Якщо Вова, не впускай. Скажи, що мене нема. Служниця покірливо вклоняється й виходить.

Входить Беля.

— А, Белочка! Яка я рада — Фатіма обіймає Белочку, цілує, як і раніш. Як тоді, після довгої розлуки. Беля прийшла, значить, щось надумала, значить, всеж таки рішила послухати Фатіму. Фатіма цього певна. Вона усміхається, грає куточками своїх губ і зазирає Белі в вічі своїми чорними лаковими шариками. Беля сідає на канапу, кидає легенько свого біленького капелюшка, важко зідхає, закусивши губу. Її кругленькі груди високо здіймаються, то падають. Фатіма підсунула собі крісло, сіла біля Белі, високо закинувши ногу за ногу і взяла з столу другу цигарку.

— Що в Белі чувати? Які зміни, рішення?

— Нічого — махнула покрученими брівками — життя погане.

— Ну і що далі? Що вживається для того, щоб життя було не погане?

— Нічого.

— Так таки нічого. Навіть так. Невже тобі подобається погане? Фатіма говорить суворо.

— Ах, не питай, Фатімо. Сама знаєш. — Беля зчепила пальцями руки. Потім, наче хоче їх розірвати, розчепила їх і кинула в обидва боки, як непотрібні, й заходила головою у всі боки, шукаючи якогось порятунку. І, не найшовши його, впала собі на коліна й заплакала.

— Оце вже мені не подобається — сказала Фатіма, затягнувшись димом. До мене зараз дорогий гість прийде, а ти нюні розпустила. Між іншим, Белю, твій перший чоловік. Приведи себе в порядок. Беля підвела на Фатіму все в сльозах лице й тихо сказала.

— Ні, я піду. Я до тебе в іншій справі.

Почувся дзвінок і Беля не доказала.

Війшов Свіфт. Він навіть не привітався. Кинув величезного картуза в кратках на канапу й заговорив до Белі:

— Я вас десь бачив... Ви, слухайте, де я вас бачив?

— Ви познайомтеся раніш — сказала Фатіма — а тоді будете балакати... Що це ви? Де це ви? Оце, Белю, поет Джонатан Свіфт, а це, Джонатан, моя сестра Беля. Цікава, га?

— Га-га-га-га, дуже приємно... — Беля почервоніла й сказала.

— Я вас знаю. — Свіфт аж прояснів. Жабині очі засвітилися.

— Знаєте! Читали мої твори?

— Ні, я вас бачила в кабінеті Галана. Ви там просили п'ять карбованців.

— Ви, це тоді як він вас виганяв? Пригадую.

— Так. Я хотіла з вами побалакати з приводу цього. Може б ви в газету статейку про це написали?

— О, це чудово: кажіть! — Свіфт виймає блокнота й готується записувати.

— Слухайте, Свіфте — ображено гукнула Фатіма. — Ви повернулись до мене спиною й забули, що я тут сиджу. Мені ж сестри не видно. Мені це не подобається.

— Зараз-зараз... — сказав Свіфт і продовжує так само сидіти й щось уже пише в блокноті. Фатіма встала сама. Війшов розтратник. Він уклонився всім, поцілував Фатімі руку й боязно подивився на Свіфта, що балакав з Белею й занотовував у блокнот. Розтратник уже роззявив рота, хотів щось сказати, але Фатіма показала рукою.

— Знайомся: Поет Свіфт, а це пізнав?

Розтратник цілує Белі руки.

— Дозвольте, — обізвався Свіфт — а як же прізвище товариша?

— Це мій гарний знайомий. Інкогніто. Фатіма придушує на столі кнопку. Входить служниця. Їй було велено подати питва й їжі.

Беля нервувалася. Щось тихо говорила розтратникові. Той виправдувався. Беля не хотіла його слухати. Підійшла до Фатіми й шепнула їй на вухо:

— Фатімочко, я йду... Я... хотіла в тебе позичити грошей... Фатіма так само тихо відповіла.

— Белочко, я з дорогою душею. В мене гроші є. Я ніколи не пошкодую. Але це ж гроші, що зароблені так само, як могла б їх заробити й ти.

Беля злякано взялася пальцями за свої виски. Очі стали великі, наче хотіли вилізти із орбіт. Вона закусила нижню губу й мовчки побігла до дверей.

— Чекайте, я теж іду! — гукнув, схопив свого рябого картуза й вибіг.

Розтратник скинув цератового плаща сталевого кольору, причепуририв собі шовкову гарну краватку на білій сорочці, що виглядала

з-під жовтого плетеного жілета й подивився в кругле гранчасте люстро на столі. Вибрите тільки-що аж біле обличчя з вусиками — як два чорні кущики під носом, щоки запали, під очима синяки. Лице світиться, наче одна шкірка обтягнута на скулах, на носі, на бороді.

— Ну як ся маємо? — спитав інкогніто Фатіму не одриваючись од люстра. Криласті Фатіміні брови зарухали. Вона наливає вина.

— Справи такі, що пий, голубе... а? — Фатіма схилила голову собі на плече, підняла вгору чарку й гукнула.

— Ну кидай к чорту свої угрі, йди пий! — Розтратник бере чарку вина й дивиться на штори, що розчинені до другої кімнати.

— Підемо, підемо — вгадала Фатіма. — Ну? — Фатіма цокається.

— А скільки Фатіма бере?

— 45. — Інкогніто усміхається в чорні кущики усів.

— Дуже дорого.

— І тобі не соромно? Ти ще торгуватись будеш? Значить, у тебе порожнеча? Як бідний, то чого йдеш до порядної жінчини? Пішов би на Катеринославську або на Банний провулок — за карбованця, за полтинник можна взяти.

— Слухай, алеж не 45. Хай трошки дешевше.

Фатіма часто перекидає ногу за ногу, грає своїми круглими коліньми, що туго обтягнуті панчохами. Часто курить папіросу й пихкає димом. Фатіма зробила гордий вигляд і млосно подивилась у вічі розтратникові:

— Мені це не подобається... Фе... Називається мужчиною. Це якось нудно: 45 карбованців для нього великі гроші. Що ти за ці гроші купиш? Цих грошей ледве хватить на якихось 2 коробки пудри Коті, або якихось два флакончики духів Убіган. Ачи я куплю за ці гроші гарну шляпку? Соромився б. — Інкогніто трохи помовчав, стуливши губи, а тоді виймає 45 карбованців і дає Фатімі. Штори розсуваються до другої кімнати й ховають за собою Фатіму й розтратника.

Свіфт лежить і пише. Власне, він пише лежачи тому, що в його кімнатці ні на чому ні сісти, ні лягти... В нього ще нічого немає. Та він принципово нічого й не хоче мати. Він пишається тим, що ось простелив на долівці жакетинку, а на ню газету й пише. В кутку книжок гора лежить. Зараз уже пізно. Коли Свіфтові схочеться спати, він візьме з цієї гори кілька книжок і покладе собі під голову. Він пишається цим. На чорта йому „дворці-палати“. Що з того, що там Пушкін, або Жуковський писали в чудових умовах. Хай би спробували написати ось так, як він, Свіфт. Він засвітив ось собі свічку й пише. І відчуття йому від цієї обстановочки якісь особливі. Якось аж радісно й трохи лячно. Свічка мигає, і його голова величезною тінню гойдається на стіні. В кутках темно й десь під книжками шарудять миші. Свіфт закреслив те, що написав. Нічого не лізе в голову. Щоб його вигадать. Ага:

„В мой душі криниця глибока. Я роздаю з неї всім воду. Всім, усім стане моєї води“.

Але й це йому не сподобалось. Він голосно викрикнув: „Єрунда“ і закреслив. Заховав своє поковиряне уграсте лице в долоні й замислився. І зразу ж схоплюється на ноги й ходить швидко по кімнаті. В стінку стукає сусіда. Ага, чудово. Свіфт ляснув у долоні й вигукнув у голос „правильно“. На чорта ж йому вигадувати, що писати, як ось під боком екземпляр. Ось за стіною старушенція, тип. Чудовий тип до повісти, до оповідання, до чого хоч. Колишня бариня.

Мала свої хороми, десятки льокаїв, а тепер душиться одна в конурці як ось в Свіфта. Вона шукає собі спокою, тиші. Вона завше стукає до Свіфта, коли він шумно ходить, або в голос розмовляє, чи дверми грюкає. Їй не подобається. З нею треба побалакати. Взяти трагедію її життя й написати. Це буде прекрасний твір. Заголовок йому буде „Уламки минулого“... Що вона проти Свіфта? Він ось роздягається, всього себе обливає одеколоном. Свіфт для надхнення завжди обливається одеколоном і задихається з радості. Йому тоді здається, що він багатий. Свіфт одягається, виходить і стукає до своєї сусіди. Йому треба з нею побалакати. За дверми чується шиплячий голос, як несоромно Свіфтові вночі турбувати стару людину, як таки так не рахуватися з людиною, вона всеж таки людина. Але Свіфт вперто просить її відчинити, в нього важлива справа. Йому з нею треба поговорити. Тоді стара одхиляє двері й висовує свою голову, як корч і лице, як порепана, поковиряна диня. Вона вистромила свою голову до Свіфта, гукнула, якого йому чорта треба, плюнула йому в лице й з грюком зачинилася. Навіть не почувла, як Свіфт гукнув їй: Кочерга стара, уламок минулого. Він повертається до своєї кімнати. В кімнаті темно. Димно: Свіфт запалює сірника. Ось воно що. Свічка, що стояла на портфелі, догоріла до краю, вигоріло великий шматок портфеля й погасло. Свіфт ще раз вилаявся на стару, що це через неї. Світить другий шматочок свічки. Ще раз обливається одеколоном і пише про стару. Довго пише і так засипає. Прокидається, як опарений. Свічка догоріла, зайнялась газета, а од газети одеколон на тілі. Він біжить голий до кухні, обливається водою і весь в пухирях швидко заходить по хаті.

— Чорт старий! — вилаявся Свіфт на сусідку. Чомусь йому здавалось, що й це через неї. Він одягається й сидить, як мокра куриця, як прибита курка, що думає здихати. І чомусь згадалася Свіфтові Беля. Галан підла людина. Треба обов'язково написати статтю про Галана. Хай його трошки щипнуть. Хай знає чортів бюрократ. Ліг і пише. Вранці йде по редакціях. В нього в портфелі дві речі: про Галана й про стару бариню. В нього єсть дві речі „Бюрократ“ і уривок із роману „Уламок минулого“. Він іде мимо редакції, де працює Галан. А чому б спершу не зайти до Галана.

Галан якраз п'є чай. Нахилився своїми скельцями в золотих обручиках і мочить довгі вуса в чаєві. Од рипу дверей Галанова голова підвелася.

— А, товариш Свіфт!

„В нього чудовий настрій“ — подумав Свіфт — „це треба використати“.

— Чим можу служити? — питає Галан.

— Та ось, Свіфт подав заяву на три карбованця.

— А ви ж дасте щонебудь?

— Нате — Свіфт дає уривок із роману „Уламок минулого“.

— Сідайте — запрошував Галан.

— Його можна зараз прочитати. Воно коротеньке.

Свіфт сів, поклав свого рябого картуза на стіл і впер очі аж у душу Галанові. Той читає Свіфтів твір. І зиркнув з-під окулярів на портфеля.

— Хі-хі.

— Чого ви смієтесь? — питає Свіфт.

— Що то у вас з портфелем?

— Та це свічка...

— Хі-хі...— засміявся Галан у довгі уса. Потім прочитав і поклав на заяві резолюцію „три“.

Свіфт миттю схопив заяву, зачепив рукою бронзову фігурку, яка впала на блюдце й шклянку з чаєм. Шклянка розбилась, чаєм залило Галанові дописи, а Свіфт, забувши на столі свого картуза, одержав гроші і вибіг з редакції. Лапнув за кишеню. Допис про Галана. Покрутив його в руці, розірвав. На чорта його друкувати. Галан в дійсності чудова людина. Пхі. Комусь робити приємність. Якійсь там регістраторці. Єрунда. Ага, картуз. Свіфт вертається, заглядає у щілину дверей. Галана немає. Він хватає картуза й тікає, але в дверях зустрічається з високою фігурою Галана.

— Чорт би вас забрав з вашими новелами, та романами... з вашою пустою макітрою, з ва...— Але Свіфт не хотів далі слухати, він шмигнув під руку Галана й вибіг на вулицю. „Чортяка“ подумав Свіфт на Галана. „На чорта було рвати про нього дописа. Його таки слід було б пробрати“ Свіфт іде вулицею задуманий, схилив голову на груди й ні на кого не дивиться. Ось він штовхнув жінку, що переймала його, аж ударився носом. Це жебрачка. Вона вгорнула дитинча в обдертого брудного сіряка, як Катерина, й простягає Свіфтові руку. Той похапцем сунув руку собі в кишеню, шукаючи грошей, і так, не виймаючи руки з кишені, запитав:

— Якої ви губерні?

— Курської.

Подумав, мугикнув, а тоді ще:

— А фамілія?

— Баронова.

— Ага, кінчається на „в“. Иди к чорту. Вас багато буде тут лазить по Україні? Свіфт повернувся од жебрачки й під бурчання й лайку її швидко пішов. Аж ось його хтось сіпнув за рукав. „Жебрачка“ мигнуло в голові. Він махнув з грудей своє угрувате лице з жабиними очима й воно вп'ялося в Белю. О, який він радий, що побачився з нею. Він хотів її бачити. Оце тут і хотілося йому з нею зустрітись. Вона хоче з ним говорити? Будь ласка. Він з охотою. Вони можуть обоє сісти он там у скверику. Сіли. Ах, як чудово. І що тільки не повироблювано очима квітами. І п'ятикутні зірки, серп і молот і літери. Правда, це не так природньо. Свіфтові подобається більше запущеність. Щоб тут росло все навмання, щоб і бур'ян був. А все таки чудово. Як на це Беля дивиться? Беля журно хитнула головою. Це дійсно все чудово, але їй не до цього. В неї інша справа, що для Свіфта може бути нудною. Свіфт стромив свої жовто-зелені очі в Белю. Заклав руки в кишені толстовки й колупає носком черевика землю. Матеріальні справи. Ах, про матеріальні справи дійсно нудно слухати. Зараз он так чудово. На жовтенькій квіточці сидить синенький метелик. Як він легенько торкається крильцями, як це все ніжно, поетично. Яка це чудова ідилія. А люди чомусь боряться, проливають кров. Чому б людям не створити щось таке спокійне, затишне. Як гарно: жовте й сине... Який приємний, ніжний затишок. Українці чомусь лізуть до інших країн, як могли б чудово обійтись без них. Все ж єсть. По чай ми чомусь премося до Китаю, як у нас є свій рідний.

Свіфт сколував носком черевика всю землю. Замовк і на сколупаній землі щось носком пише. Беля журно задивилась на синього метелика своїми голубими очима, потім встає, важко зідхає й простяга Свіфтові руку.

— Ви вже йдете? — Свіфт наче спав і його розбудили.

— Так, мені треба йти. Нема часу.— В Белі швидко замахали вії, їй чомусь зробилось важко, хотілось плакати. Вона одвернулась і пішла. Свіфт помітив, що вона збирається плакати.

— Слухайте, слухайте...— Беля вернулась, хутко змахнула хусткою сльози.

— Що це ви плачете?

Беля мовчки і тужно чекає.

— Не раджу, не раджу вам плакати. Не раджу, чуєте. Не розливайте сльози, вони вам згодяться.

Беля мовчки кидає на Свіфта ображений погляд. Повертається, лишає самого Свіфта і йде розмальованим сквером. Беля в тузі ламає руки. То вона припадає до порожнього ліжка, де була хвора мати, то в розпачі падає на стіл.

— Ой туго, зелена гадюка мояаааа!— схоплюється на ноги й голосно викрикує, заскреготавши зубами:

— Помсти, жорстокої помсти!!!— в уяві стоїть злий бюрократ Галан. Беля легенько підводить руки до щок, задивившись уперто в вікно. Уперто, рівно, злякано задивилася. В її уяві стояла Фатіма: Стало моторошно. Вона яскраво уявила собі мертву матір, як та корчилася, як витягалася, як простягала їй жилаві, воскові пазури... О, це жах... Беля береться обома руками за голову й вибігає із хати.

В її уяві стояла Фатіма.

У швацькій майстерні однаково гасає шум. Однаково пахне свіжою матерією, салдатськими шинелями. Головки жіночі, зігнуті спини над машинами й моторні ноги, невсипучі ноги. Машини й машини, як чорні коні, перед кожною жінкою гордо й непорушно стоять. Власне ідуть і стоять на місці. Стоять, шумують, од шуму, од цього руху, од машинного й людського руху йде курява, легенько, непомітно. Йде курява густо, тонко й непорушно висить, виблискує як веселки у пасмах сонця, що вливається через вікна в майстерню. В майстерні повітря пахне свіжою матерією, салдатськими шинелями... і кожен пройнявся цим повітрям. Кожен ужився в цьому шумі і русі, кожен є частина цього шуму і руху. Кожен?

Товариші!— заявляє кучерявий кирпатий оратор на комсомольських зборах, що зараз проходять у майстерні— це, товариші, явище неприпустиме в нашому осередку. Це ганьба нашого осередку. Кароліні вже пора знати, що не являтися на збори, кидати роботу серед білого дня саме в гарячий час роботи і кудись іти, або моргати хлопцям і писати секретки, крім цього про щось думати й ламати голки... В нас ніхто ще не ламав голки. Не один раз їй слюсар лагодив машину. Товариші! Коли це один раз трапляється, двічі, ну нехай уже тричі, я припускаю, це ще так саяк, але помилуйте, коли ця неохайність у людини стала майже щоденною, то це справа нікудишня.— Оратор махав нервово рукою, однією тримався за столика, усім толубом виперся до аудиторії й кучері гойдалися на голові, наче їх колихало вітром. Аудиторія уважно слухає. Той сперся ліктем на товариша, той сидить на швацькій машині, кілька дівчат вмостилися на тюках, та на кількох довгих розломаних лавах. Всі сидять непорушно, нерухомо й дивляться в одну точку, наче їх зараз фотографують. Оратор впливово говорив:

— Дивно, товариші, що Кароліна завше кається, завше дає слово й це якось у неї вийшло в звичку. Я гадаю, що це несправима

людина. З неї ніколи не буде толку. Це слабодухий попсований тип, який вносить в нашу сім'ю частину отого минулого небажаного намулу, бруду. Це людина, від якої тхне безнадійністю, розхлябаністю...—Оратор махнув кучерями, трохи закашлявся, налив з графіна в шклянку води, ковтнув і вже тихо говорив розмірено, різно, чітко й кожну фразу для експресії стверджував жестом руки—товариші, закінчує кирпатий парубчак—здається, що Кароліну треба без ніяких сумнівів виключити з кандидатів комсомолу—і тут аудиторія захвилювалась, як наче кожного із них хтось ударив, шарпнув, ущипнув, кожен заворушився, заговорили в один раз, зашипів шепіт, комсомольці стали поміж собою шепочучи сперечатись, щось доказувати, а тоді загуло:

— Правильно!

— Нічого подібного!

— Правильно!

— Товариші, прошу слова!

— Дозвольте мені...—підвелось багато рук.

— Тихше—на столі задзеленчав дзвоник і аудиторний вигляд білоголової червонощокої голови зборів примусив аудиторію втихнути.

— Я гадаю, товариші—сказав голова зборів—що всім справа ясна. Всі на очі бачать поведінку Кароліни. До цього адміністрація виробництва подала на бюро рахунок, в якому значиться, скільки збитків дала машина Кароліни. Товариші, коли ми всі так легковажно будемо ставитись до своїх справ, хоч би й в оцій своїй роботі, то що матиме од нас та частина Червоної Армії, для якої наше виробництво готує зодяг. А що скаже позапартійна молодь нашого виробництва, коли поміж нами траплятимуться подібні випадки?

— Правильно!

— Правильно!

— Я прошу слова!

— Дозвольте, товаришу!..—на столі задзеленчав двоник.

— Товариші, тихше. Слово має Діна Фаерман. Кругле пашисте лице з високим чолом трохи засоромилось, зарум'янилось ще більше. Діна рухнула своїми грудьми, простягнула руку вперед і цим остаточно примусила аудиторію замовкнути. Другою рукою змахнула з чола волосся, од чого чоло стало ще більшим. Світлим:

— Товариші! Я... на мою думку не треба тут таких палких і гострих промов. Дівчина малописьменна, наймичка, товариші, це ж усім відомо, й ще тільки починає розвиватися, вона ще не звикла до нашої дисципліни. Де там у неї візьметься та свідомість до праці, до держави, як вона за чужою кухнею, за горшками та понукуванням „бариньки“ світа не бачила. Я ручусь, що Кароліна навчиться, вона навчиться, товариші, бути нашою, бути комсомолкою. Давайте тільки візьмемося дружніше за її виховання. Не одганяймо її од себе. Це їй тільки нашкодить. Ви подивіться, товариші, вона он плаче. Тут говорили щось про бруд, а не один не згадав про той бруд, в якому жила, виховувалась Кароліна. Вона он плаче. Це зайвий раз говорити за те, що вона ще далеко стоїть од нас, що вона ще далеко не загартувалась, не вміє ще бути комсомолкою, але коли ми будемо одганяти од себе несвідому бідняцьку молодь, наймичок, то хто ж нас похвалить товариші! Я пропоную покищо утриматися од виключення.

— Правильно!

— Правильно!

— Нічого подібного.

— Прошу слова.

На столі задзеленчав дзвоник. Підводиться червонощоче лице голови.

— Товариші. Справа досить ясна. Я гадаю, що дамо слово Кароліні і потім проголосуємо. Згода?

— Згода!

До столу підходить Кароліна. Вона соромиться. Вона не зна, з чого почати. Нахнюпила голову так, як перед Лізою Василівною й ковиряється під нігтями. Потім ще раз втерла рукавом сльози й підвела голову до аудиторії. Хотіла щось сказати, але захлинулася в своїх словах і знову голова впала на груди. Нарешті, заговорила, не підводячи голови.

— Я вже буду робити все так, як усі. Пробачте мені.— Хтось гукнув:

— Голосніше!— Але Кароліна більше нічого не має сказати. Підводиться голова.

— Ясно. Я голосую.

Більшість голосів за те, щоб Кароліну лишити кандидатом у комсомолі. Кароліна й сама собі дала слово бути глибоко дисциплінованою людиною. Ах, як чудово бути впертою, непохитною і завжди однаковою людиною.

Беля сидить у сквері зла, зажурена. Вона неодмінно помститься над Галаном. Уявився Галан, величезна постать з довгими усами з-під яких вона, Беля, чула противні злі слова. Ще уявився Свіфт. Жовто-зелені жаб'ячі очі, поковиряне лице... З отого паршивого рота, що якось судорожно сіпається, вона, Беля, чула: „Не раджу розливати сльози, бо вони ще згодяться“. А вона не слухає його і плаче й плаче. Сидить у сквері в біленькому капелюшку, соромлячись ховатись, щоб ніхто її не побачив, виймає з чорної лакової сумочки голубу хустку і втирає похапцем заплакані голубі очі. Їй згадалась Фатіма. О, Фатімо. Якби вона, Фатіма, знала, як боляче їй, Белі, було чути те, що вона сказала. О, ні, сестро, Беля ніколи так грошей не зароблятиме. Знов сльози. Як їм не литись? Свіфт. Знову жабині очі. Галан чорт! Беля міцно тисне руками перильце ослону й так, як Свіфт, ковиряє носком туфля землю. Поруч Белі сидів парубчак з книжками на колінах. Він нічого навколо себе не помічав і нічим не цікавився. Беля це помітила. Він то розгортав книжку й читав, то заглядав у ню й швидко, вперто занотовував у зошита, або брав оливця до губ і, дивлячись у землю, щось мимрив. А ось він глянув на Белю. Знов почав писати. Навіть ще швидче став писати. Беля помітила, що він хотів заговорити. Він глянув Белі на руки. А тепер вона подивиться на нього. В нього рівний гоголівський ніс, тонкі міцні губи, правильні риси обличчя й сталевого кольору очі. Беля швидко одірвала од нього свій погляд, бо він іще раз глянув їй на руки. Вона обдивилася свої руки з усіх кінців і знову закинула їх за спинку ослону, виставивши до сонця груди. Парубчак байдуже, сміливо, без ніякого напруження запитав:

— У вас була нема годинника? Або не знаєте, котра година зараз?

— На превеликий жаль, нема й не знаю.

Парубчак знов нагнувся, пише. Беля побачила ще раз і на цей раз відчула його сталеві, так, сталеві очі. Ось вони знову глянули на Белю.

— Вас, здається, Белею звати? — В Белі від несподіванки похололо в грудях, вона трохи аж наче злякалася.

— Так. Звідки ви знаєте?

— Я догадався. Мені вас описував Джонатан Свіфт — парубчак усміхнувся — по зодягу, по обличчю й постаті я догадався, що це ви. Так от ви на Галана незадоволені?

Беля нахмурила брови й, дивлячись кудись перед собою, промовила.

Він не варт того, щоб ним пишатися. Від нього крім зла нічого не можна чекати.

— Серйозно? — сталеві очі запитали серйозно — сталеві очі під густими бровами сказали так серйозно, що Беля відчула серйозність цієї людини.

— Знаєте — сказала Беля, повернувшись всім корпусом до парубчака, — багато говорити...

— А це цікаво. Раз щось є, мовчати не слід. Треба вживати заходів...

Так як його вживати. Вона, Беля, собі ради не дасть. А що це за людина, що з Белею балакає? Звідки ця людина знає Свіфта та що то за людина цей Свіфт? Ця людина, що з нею балакає, зветься Борисом Новоселем. Він секретар осередку комсомола при ІНО, де вчиться цей же Свіфт. Власне вчився: його виключено з ІНО. Там же вчиться й Ната, дочка Галана. Він, Борис Новосель, кінчає ІНО й одночасно працює в Комгоспі, як відповідальний робітник. А як Белі живеться? Ах, їй живеться, їй живеться отак і отак. Хоч би дебудь хоч яканебудь знайшлася робота. А чи Беля член профспілки? А як же. Вона кілька місяців ходить на біржу праці. Нема роботи. Кажуть, як знайдеться, то так і пошлють.

Борис Новосель пише на бланку записочку до Комгоспу. Беля з цією записочкою й довідкою від Біржі праці мусить іти до Комгоспу запитати отакого то.

Ось вона в Комгоспі.

Чубатий, чорнобородий в круглих великих окулярах з чорними обручами, уважно прочитав записочку, ніяково усміхнувся, поклав ту записочку перед себе і, не одриваючи од неї очей, широко розвів руками.

— На превеликий жаль... Нічого не могу придумати... В нас есть — він трохи подумав — есть одне місце... вбиральниці, але цеж не для вас. Я вас розумію, вам треба посаду більш менш чистішу?

— Я згодна взяти роботу й цю, яка є. Я довго без роботи й вибилася з сил.

— Ну то... добре — ліниво й так само дивлячись у записку промовив чубатий — туди ген-ген може знайдеться щось краще. а поки що попрацюйте на цій роботі... — і так само ліниво червоним олівцем на записочці поклав якусь резолюцію.

У швацькій майстерні шумує, кипить праця. Пахне свіжою матерею й салдатськими шинелями. І курява од шуму праці, як пасмо золоте, непорушно стоїть у сонячному сяйві, що ллється у вікно.

Машини, як чорні коні, стоять, рухаються перед кожною. Такий самий чорний кінь стоїть і перед Кароліною, але він стоїть і не рухається. Вона задумливо вертить у руці шматок жовто-зеленої матерії й поглядає на вітрину.

Вова пройшовся, мелькнув своїми сірими виглаженими штаньми й жовтими гостроносими туфлями. Вова Кароліні махнув пальцем і їй уже нудно сидіти біля свого чорного коня. Вона бликає на вітрину, в якій промайнула постать Вови й крутить в руці шматок матерії. Постать Вови й комсомольські шумливі завзяті збори. Постать Вови й комсомол. Кароліна навіть перестала вертїти в руках шматок матерії. Поклала на цей шматок матерії обидві руки і зашоплено, вперто задивилась в одну точку. На плече Кароліні лягла рука й примусила її здригнути. Біля Кароліни стояла Діна. Вона сперлась ліктем на машину, взявши однією рукою Кароліну за плече, торкалася м'яко своїми грудьми Кароліниної руки й дивилась мідними очима нижче Кароліниного лица, щоб не засоромити її. Потім взяла за гудзика Кароліниної кохточки й, так вертячи його, стала говорити:

— Карочко... дивись, ми всі працюємо... Візьми себе до рук... Не вигадуй ніяких дурниць. Дивись ти перестала працювати, і тебе вже всі бачуть, уже на тебе всі й дивляться... Ти ж знаєш, що в нас не помагається в часи роботи скласти руки й сидіти. Діна енергійно встала.

— Працюй, Карочко. Працюй і не вигадуй!— Пішла. Чорний кінь Карочкин раптом зашумів, задерчав, зарухався, а як Діна зникла за скірдою тюків матерії, кінь став. Кароліна встала й направила до дверей.

— Куди ми йдемо?— спитала Надя, що шкундиляє ось зараз поміж машинами.

— Я зараз— сказала Кароліна й вийшла з швацької майстерні. Вова заклав довгі руки за спину й ходив на розі туди й суди.

Тиснув обома руками Кароліні руку, не дивлячись їй в лице, десь блукав своїм довгим, гострим собачим обличчям по головах вуличного натовпу й тихо казав Кароліні:

— Поїдемо в парк Каро?

— Я ж зараз працюю— трохи подумала— а то як хоч...— Вова махнув пальцем на ванька. І ось вони сидять удвох. Ідуть. Кароліна тулиться до свого „красивого чорта“, а він владно облапує її всю. Він знає, що вона любить його, й це надає йому більшої сміливості й віри в себе. Він хилить її собі на руки й цілує. Потім кладе її голову собі на коліна лицем догори, дивиться їй у вічі, й її лице усміхається щасливе, щасливе. Ось її лице стало мінливим, то густо наливається кров'ю, червоне, горить, то блідне, наче цю кров миттю хтось випив, а то трохи посиніє. Вона то заплющує солодко очі з усмішкою на устах, то розплющує, а Вова залізними кліщами обкрутив її, і вона відчуває, як у нього ворухаться нерви. Ось Кароліна уже без Вови... Після кохання Вова пішов додому, а Кароліна лишилася в парку. Їй треба було повертати до роботи, але як його йти. Вона більше нізачо не перенесе погляду десятків комсомольських очей. Їй уявилося комсомольське бурхливе завзяте зібрання. Вона не зможе витримати на собі мідних Діниних очей: О ні, вона нізачо не повернеться до швацької майстерні. Так, вона більше не повернеться до майстерні. Чуєте, дерева, птахи, чуєш ти, синій вечоре? Кароліна блукає по парку як сум і не знаходить собі місця. О, яка глибока очайдушна самотність. Отут, де була сьогодні з Вовою, отут трохи затишніше робиться на душі. Затишніше й моторошно, чи од радості, що вона була з ним так близько, чи від того, що він пішов... Моторошно. Ось тількищо вони були вдвох, ось ще й трава пом'ята. Це ж вони

потоптали траву свіжо, так попригиналась, покірно так попригиналась, попріпадала трава до землі. Ось тут під цим кущем Кароліна й заховається. Вона більше нікуди не піде.

Вона вже ночувати до Діни не піде.

А вечір посипає темною синькою. Ось він махнув своїм темно-синім крилом і війнув холодком, од якого стало аж лячно. Насуває вечір з парою, з густою чорною парою, що ніби йде з озер, з річок, з болот... Скрутилась Кароліна калачиком у кущі й заснула. Але ось щось торкнулось її, дихнуло в лице. Ой, руки... міцні руки. Затуляють рот й рознімають коліна... В Кароліни не вистачає сил. Вона задихається, сльози ллються, болючі сльози, видушені прямо із грудей, з серця, але немає сил і вона захлинається в своїх сльозах. Кароліна чує гомін. Чоловічий гомін. Багацько ніг торкається об голову, збоку, в ногах. Багацько рук тримає її... Колюча борода шарудить по її щоках, коле губи... Вона відчуває, що один з неї злазить і вилазить другий... Їй стає нудко. Кинуло на рвоти. Але невідомим було це байдуже, вони як голодні вовки терзали свою жертву, а жертва вже без сил лежала й важко стогнала... Знепритомніла. Вранці до неї підійшла невеличка голубоока дівчина. Власне не голубоока, а рябоока. Навколо чорного чоловічка її очей був білий кружечок, а за білим голубий і від цього були красиві рябі очі, такі очі, що наскрізь пролазять у душу. В рябоокої дівчини були тоненькі губи, малесенький симпатичний носик і кругленьке підборіддя. Дівчина сіла біля Кароліни й спитала, чи немає в неї покурити. Нема, та чого вона лежить. Ах так? Кароліною звати? А її рябооку Тосею. Хто така Тося? Повія. Може Кароліна пройдеться з Тосею. Так просто трошки походити по свіжому повітрі. Ні. Кароліна не може встати. В неї так дуже спина болить, наче надвое переламана і все тіло. Коли вона хоч трохи ворухнеться, то її кидає на рвоти. Ну тоді Тося згодом до неї загляне. Пішла. Кароліна повернула голову набік, із очей мигнули сльози. В уяві став Вова.

Війнув вітерець, легенький теплий вітерець і над Кароліною захилиталися листочки, посипались, а тоді густо зашуміли. На шоку Кароліни капнула краплинка, потім дві, три... Сійнув дощ. Одежа стала мокнути, прилипати до тіла. Вона трусилась од холоду. Кароліна пробувала встати, але болів поперек, стукало в висках і вона покірливо лежала й мокнула. Вона задихалась од втоми, од безсилля. І ось раптом кущ зашарудів, роздвоївся — влітає Тося і з нею обірваний довгоносий парубчак. Не питаючи Кароліни, вони хопили її й понесли в сухе місце. Тося дала їй цитрину й бублика. Надвечір помаленьку прийшли до трамваю й поїхали.

Ната Галан дуже погано вчиться. Нецікаво їй це все. Вона вже давно мріє про „замужжя“. Про затишний сімейний куточок. Прізвище її буде Шульжак. Чоловік стрункий, в синьому галіфе, в високих чоботях і з надто низьким чолом, що аж неприємно дивитись. Він це знає і тому ніколи майже не скидає з голови свого англійського картуза з дрібнесенькою п'ятикутною зіркою. Шульжак гордо ходить. Ні на кого не дивиться. Власне дивиться всім через голови. Колись служив у війську. Зараз вчиться в ІНО разом з Натою і тому що Наті подобаються „воєнні“, він не скидає військову одягу. Трохи скучненько, що Шульжак студент, але це ж не довіку, це не так важно, головне те, що Шульжак її любить. Коли Ната його бачить, то вся червоніє і їй іноді нудно вчиться. Ах коли б швидче заміж. Наті

крадькома бере в матері духи, пудру, різні мазі. В неї дуже білі брови. Це нікуди не годиться. Вона їх підфарбовує, підводить чорним під очима і стає трохи дорослішою, серйознішою, кращою. Вона дратується.

— Нато, ти вже переродилась? З білої на чорну? А тобі до лица? Для кого це ти так?.. Ти б ще вуса собі причепила, чи пак намазала...— Ната злоститься.

— Якого ти чорта? Що тобі таке? Яке твоє діло? Чого ти заідаєшся, як той гад. Ти б побіг до своєї коханої... Там он тебе наймички ждуть, а ти сидиш і тут гризешся...— І Вові згадується Кароліна. Вона живе у Тосі. Вона полюбила свою рябооку подругу Тося. Вона чула й бачила, як Тося грає на піаніно. Кароліна дуже любить слухати музику. Тося грає краще, ніж Ната. Колись у клубі міліції Тося взяла й заграла. Кароліна вийшла із клубу й давай собі плакати.

Тося повія, але тому, що бідна й хоче піяністкою бути, вона збирає собі гроші таким ганебним заробітком. В Тосі вже є 300 карбованців. Іноді вона нічого цілий день не їсть, або живе одною таранькою, а гроші збирає. Бідна Тося живе в якомусь підвальному темному коридорі в аршин ширини й півтора сажня довжини, з малесеньким вікном на вулицю. Це вікно заліплене всяким брудом, харкотинням, брудним папером, кінськими кізяками з вулиці. Кароліна казала Вові: В отаких умовах нехай би Ната повчилася грати на піаніно. Вона був у Тосиній кімнатці. Він ходив уже до Кароліни. Тося його зве фраером. Вона вже знає, що Кароліна крім його має й інших фразерів. Тося привчила, примусила. Така вже вона, Кароліна.

Ната примусила Вову згадати цих двох дівчаток і йому їх стало трохи шкода. Йому уявилася Каролінина перша ніч у парку. Він підслав зграю безпритульних, щоб легше одчепитись од Кароліни, як вона чого доброго родить. Йому, Вові, згадалася Тося з своїми пухлими од сліз очима, як він украв у неї триста карбованців.

В церкві святого Антонія тріумфово, блаженно й якомсь лячно. Люду повно. Ліворуч жінки, праворуч мужчини. Над головами, як голубе шатро розмальована іконами баня. А низько й важко на золотому ланцюзі звисає в сотні свічок ляпада, що нагадує собою величезну золоту медузу. З олтаря виходить у золотій рясі й у шапці як догори дном відро священник, побожно затягнув якусь молитву й замахав кадильніцею. Потім моторно, як злодій, пройшов поміж людьми, лишаючи за собою купольки ладанного диму. Далі зупинився біля своєї „катедри“, розклав на ній євангелію, щось незрозуміле мурмотів під акомпаньямент півчих. Люди покірливо нахилили голову аж до землі, як перед володарем світу й тримтіли губами. Кожен щось мимрив то дуже тихо, то в голос, і знову затихав, наче казав якусь таємницю, яку нікому не треба знати, окрім бога. Позгиналися люди в покорі невідомому, позакручувались удесятеро, або рачкують по підлозі, відбиваючи богові чолом. Священник впливово галасує з євангелія щось незрозуміле, півчі підхоплюють його слова й котиться луна по церкві лагідна, дзвінка й впливова. Свічки й свічки. Блимають, гойдають золотими язичками од подиху людського, від зідхання та од трагічної тріумфової луни церковних пісень... Купують люди свічки, ставлять, запалюють і збільшується світло, ятриться огонь, розгорається. Помічає це піп і ще з більшим завзяттям галасує.

Константина Галана хтось штовхнув у плече. Він навіть не озирнувся. Він знає, в чому річ. Він тільки підвів до плеча свою руку,

узяв свічку, що хтось передав і поставив її перед себе за упокої душі чиеїсь. Але той, хто передав, був невдоволений. Він штовхнув Галана і сказав пошепки:

— Ви не туди поставили... Поставте, пожалуста, святій богоматері троєручиці.

Галан побожно слухається. Бере свічку од святого Афонія і тулить її богоматері троєручиці...

Далі Галан стає на коліна, вдарив чолом, склавши руки на груди й молитовно закотив очі догори, мимрив товстими губами якусь молитву і в окулярах миготіло тисяча свічок, наче в двох кружалках ворухилося, або варилося золото. Галан швидко замахав рукою нижче бороди і наче зняв з душі камінь або відбув, одмолвив свої гріхи, вільно та владно пройшовся до віттаря. Поцілував евангелію, руку священника, а священникова рука в руку Галанові всунула якийсь папірець.

Вечером Галан цілує м'яку щоку Лізи Василівни і йде, йому конче треба йти — важливі справи. Лізі знати не треба. Вона знає, що Котя людина діловита й йому треба йти. Вона сумувати не буде. Вона сідає в качалку перед дзеркалом, гойдалка рипить під важкою Лізою, а Ліза гойдається й мріє про гостя.

Котя Галан озирається крадькома навколо себе й забігає до ресторану „Бар“. Людина з лагідно залізаним проділом на голові та з рушничком на плечі надто тактично підлітає до столика, за яким сів Галан, і мовчки підсуває йому „меню“. Галан покрутив уса, потер руками як од холоду й сказав:

— Сосісок, хрину й пів пляшечки... скромно?.. а?... Галан якось дивно усміхнувся, а людина з рушничком на плечі не зрозуміла Галана, швидко заговорила, біжучи од столика: — прошу, прошу...

Музика, піаніно й скрипка ладно вигравали. Згуки лились по залі, вривались Галанові в серце й разом його рвали... Голова йому робилась наче трохи не його, йому було приємно й радісно, і в пальці вливалась якась дивна міць. Хотілося щось трошити, ламати, вдарити... в пальцях була якась незнана сила. От аби взяти кого і розчавчити, здушити так, щоб аж питки попросив... та ні. Зовсім не те. Йому ось уже зовсім інший настрій. Його руки стали безвільні й слабкі, йому хочеться плакати. Галан задумався. Він нічого не думав. Він зараз був нездалий думати. Йому просто схотілось так трохи в такій позі посидіти. Можна зробити другу позу. Галан сперся однією рукою на коліно так, як узявся у боки, й через верх окулярів дивився на музик. Ач як виграють, аж у душі холоне од захоплення. Музики бачать, відчувають, що Галан з захопленням слухає їх та ще з більшим ентузіазмом стали грати. Коли грає оця музика, хочеться щось робити. Щось таке миле, хороше. Щось таке голубе, юнацьке, молоденьке. Жінщина сидить ось. Напроти сидить жінщина і дивиться прямо на нього, так весело та радо дарує йому свою усмішку, так мило дивиться. Та це не жінщина, а чорт його знає що, який у неї прекрасний трохи горбатий ніс і задиркуваті брови, наче крила чорного ворона злетіли над носом. Вона сидить, дивиться, весело граючись своїми червоними тонкими губами, й без діла вертить в руках свою червону лакову з білим роговим замком сумочку й рухає, навмисне рухає рівними стрункими ногами з оддутими литками. Галанові прекрасно видно її ноги. Вона виставила свого гостроного лакового гуфля, в якому грає золотий відблиск вечірнього світла й перекидає ногу на ногу так, що за колінками видно спідничку з ніжними мереживами

вбрання. Галан встає, підходить до жінки й просить дозволу сісти. О, скільки вгодно. Вгостити її? Будь ласка. Горілки вона не п'є. Хіба вина, а може просто він піде до неї. Вона тут недалеко. Вино потім.

І ось жінка скидає з Галана сірого плаща й цілує його, заплутується губами в довгих усах і штучно мліє, аж заплющує очі. Роздвоюються штори до другої кімнати й Галан з жінкою зникають за шторами. За шторами закохана розмова. О, як він радий цій зустрічі. А, як же ім'я цієї жінки, що так мило його зустріла? Її ім'я Фатіма. О ніколи, ніколи він не забуде цього ім'я. Так Галан цього імені не забуде. Фатіма в цьому не сумнівається. Він довго буде пам'ятати це ім'я. Фатіма хвора на франці.

Вона блищить. Блищать у Вови очі з дикої радості, блищать лакові туфлі, довге собаче лице, вибрите щодня. Вова не тільки щасливий, а й інтересний. Дивно тільки, що Діна не хоче чомусь із ним зустрічатись. Так передавали йому. А колись він з нею так мило говорив, був у неї на квартирі, на комсомольських зборах... І якось раптом вона круто од нього одвернулася. А коли б ще Діна знала, що Вова прогулює Мопровські гроші. Діні напевне зараз би уявились закордонні в'язниці з тисячами виснажених очей, з ямами, на щоках і з запалими грудьми, з костистими руками, що повистромлювані крізь ґрати, благаючи визволення. Вові байдуже до цих рук. Хай собі стримлять. Через якінебудь костисті виснажені руки. Вова буде позбавляти себе радості. Він ось сидить в ресторані, „Замок Тамари“ з розвеселими жінками, що не бояться „ні тучі, ні грому“. Задиристо пихкають цигарками, кидають високо ногами з ноги на ногу, блискаючи круглими колінами і голосно розмовляють соромною мовою. Кароліна Вові вже набридла. Він забрав її із Тосіного „темного довгого коридорчика“, найняв їй кімнату, одяг як з голочки... Але це вже йому надоїло. Він дні й ночі просиджує в „Замку Тамари“. Вові ревізія буде місяців через три, а покищо він гуляє. Що буде.

— Вова, плати — сказала одна з лицем наче в борошні.

Офіціант покійно стояв коло столика з біленьким рушничком через руку й чекав.

— Скільки? — мимрив сонно Вова, сидячи „в неї“ на колінах.

— 67 карбованців.

— Рахунок. — Офіціант пише.

Пляшка вина — 39 карб.

2 цитрини — 5 карб.

Кіло яблук — 3 карб.

Кабінет...

— Дозвольте, що це сьогодні така ціна? — Що це ви? Вова наче проснувся.

— Ніззя, голубичку, інакше... Це ж вам не денебудь, а ресторан. Все дорого самим, потім налоги... Налогів страшенні...

— Та що ви? вчора було...

— Е голубчику... вчора було трохи дешевше, бо самим коштувало дешевше, а сьогодні подорожчало.

— Та що ви...

— Слухай, Вово — жінка, люблячи, рукою затулила Вові рота — мені соромно це чути. Диви, він буде торгуватись. Збіднів. Плати, а то тобі шльопки дам — Вона цілує його в щоку. Вова виймає гроші й платить.

— А офіціантові за те, що стояв на дверях у кабінеті карбованця — сказала жінчина й мені, як умовились, потім мені за 2 прервативи 5 карбованців. — Та чого ти наїндичився, наче три дні не їв? Чув?

— Чув — проказав сонно Вова, виймаючи з кишені гроші.

— Що з тобою, Котю? — Ліза Галан турбується про свого чоловіка — ти завше якийсь сумний, розгублений... Ніколи не поцілуєш, кудись тікаєш, непривітний... Од тебе мені чогось так зимно...

— Голова щось... стомлений... Вибач мені, Лізок — в мене обов'язки — Галан червоніє, дьоргає зо зла й злякано уса, часто витирає хусткою окуляри й ходить нервово по м'яких килимах. Іде до свого кабінету й довго сидить у кріслі біля столу, охопивши обома руками свою голову.

„Все пропало. Пропало, пропало, пропалааало“ — дзвенить у голові Галана „Все, все. Батько! Бідний Вовочка, синок. Чи знає він що його батько осоромив себе навіки, що його батько брудний?.. Наточка, бідна моя дівчинка... Щоб сказала вона, коли б знала що...“ Думки Галанові перервалися. Війшла пухла од жиру дружина. В неї чоло всіялось журно складочками й голова тоскно хилиться то в один бік, то в другий.

— Котю... ти такий стомлений і не ляжеш... — Вона м'яко куйовдить йому рукою волосся. Йому від цього робиться ще важче. Він якось зашамотався й розгублено сказав дружині:

— Я... ні Лізок... Я не можу лягти... Мені щойно дзвонили, дзвонили, знаєш, таку річ... Я мушу йти... Вибач, Лізок. Мені неодмінно треба йти. — Йому хотілося упасти на коліна перед дружиною. заголосити, припасти їй до грудей і плакати й плакати, як дитині, Але якась інша сила втримала його. Він взяв зі столу цигарку, запалив її, щось буркнув дружині і вибіг. Дружина тільки встигла сказати тужно:

— Нічого не розумію — і втерла хусточкою очі. Галан прибіг на Катеринославську 25: „Доктор Луполовер“. Із всього, що було написано коло цього прізвища, йому в'їлося в вічі тільки одне слово: „сифіліс“. Прийом від 8—12 і від 4—8“. Зараз 10 годин вечора. Галан махнув рукою і пішов до ресторану „Замок Тамари“. Ось він зараз заглушить своє горе. Пити. Він буде пити. Він знає, що йому пити не можна. Але що ж... Йому тепер усе байдуже. Він п'є. Коли він п'яний, йому легше.

Галан розклав свого жовтого портфеля, встромив у нього свої блискучі од електрики окуляри й довго риеється в паперах. Офіціант став, стояв, питав, що йому подати і так не діждався, пішов. До столика підійшла дівчина й сіла напроти Галана. Галан на ню не дивиться, але знає, що біля нього сидить жінчина. Його взяло трохи зло. На чорта вони (жінчини) йому? Уже й цього досить... Він зачинив портфеля, цокнувши дзвінко замком і почав розглядати меню. Він на дівчину не дивився. Ну їх к чорту.

— Як живеться Лізі Василівні? — спитала дівчина, що сиділа напроти. Галан зняв окуляри, витер їх хусточкою, шулячись од світла потім начепив окуляри, пильно подивився на дівчину й радо усміхнувся.

— Карочко... драстуй!.. — Потім замовк. Його усмішка, що широко розлилася в куточках губ, що зробила зморшки на щоках, застигла, закам'яніла.

— Не впізнати тебе...— нарешті промовив Галан і сховав у вуса свою усмішку.

Та хіба пізнати Кароліну. Чорні дужки брів заховалися під рожевим капелюхом, що кинув легеньку тіль на щоки, на пухленького, трохи кирпатенького носика. З-під капелюшка настирливо випираються русьві кудряшки й, як поплутані покручені пружинки, гойдаються на щоках. І не чорна брудна сукня, що дарувала їй колись Ліза Василівна, а біла шовкова з зеленим намистом на грудях. Все це купив Вова. Кароліна вийняла з зеленої сумочки люстерце й, видивляючись у ньому, спитала, як здоров'я Лізи Василівни. Здоров'я Лізи Василівни нічого. Гарне. А Кароліна стала інтересна. О, яка інтересна. Чи не вип'є Кароліна з Галаном щонебудь. Будь ласка, але в Кароліни немає грошей. О, про це хай Кароліна не турбується. Чого в нього такий поганий, стомлений вигляд. Просто обов'язків багато, роботи аж он як... Клопоти... Але яка несподівана зустріч. Ах, який він радий. Галанові згадалося, як він володів Кароліною в один вечір гуляння. Йому зараз захотілося оволодіти цією дівчиною і вони п'ють. А чи можна коло Кароліни сісти поруч? Можна. А так ні. Тертись ногою об Каролініні ноги не можна. Люди бачать. Справді, дивляться. В затишок треба піти. В „уют“? Безперечно.

О, тут чудово, ніхто не бачить. О, яка колюча борода, які дужі руки. Як він важко дихає...

І Кароліна згадує кухню, як вона плакала в нього на грудях. І перший солодкий біль згадує, що зробив їй Галан. О, вона ніколи не забуде кухні. Вона ніколи не забуде кухні і першого болю... Вона довго буде пам'ятати другий біль, що дарував їй Галан в „уюті“ „Замка Тамари“.

Борис Новосель сидить за столом у своєму кабінеті на посаді, пише, перекреслює, викреслює, занотовує щось і знову закреслює. То чорні брови глибоко насуваються на рівного гоголівського носа, то високо лізуть на чоло. А то він одриває голову од писання й тримає її трохи набік, водячи своїми сталевими очима, а потім бере списаного папера, комкає його жужмом і кидає в плетяну корзинку, що під столом.

Серйозне лице Бориса Новоселя оновляється радісною усмішкою. В дверях з віхтем в одній руці й з мітлою в другій з'являється Беля. Вона витрусує з корзинки папірці, переглядає кожного папірця, розвертає його і нарешті на одному зупиняється, на тому, що був скомканий жужмом.

„Будь ласка не заважайте мені працювати“... Щось багато закреслено й дуже закреслено — далі таке:

„Ви прекрасно знаєте, що я одружений... Я ніяк не розумію, що...“ знов закреслено.

„Я ні на кого Белю не проміняю... Власне це все дурниця. Мені аж соромно. В мене робота, в мене обов'язки, а ви лізете з своїм коханням, з своїми листами“...

Знов закреслено. І перекреслено все це, що написано.

Беля усміхається.

— Борю, що це? Це щоб я прочитала, а? Ти ж знав, що я можу проглянути. Ач який...— усмішка трохи затуманилась. Борис зробив серйозне лице й подав Белі пачку листів.

— Будь ласка, на оці листи, переглянь їх і дай відповідь. Мені ніколи возиться з цим усим. У мене робота...— Він замахав руками.

— А якби не було роботи, Борю? — Борис усміхається.

— Слухай, Белю... Ти мені ще ревності тут закатаєш. На краще ось хтось тобі написав листа. Певне, парубок який. Алло, алло — зазеленчав телефон і Борис узявся за трубку — я слухаю.

— А чого нема адреси на листі, Борю?

— Ну особисто передали. Я слухаю, ну що? Алло. Голосніше...

— А від кого це, Борю, не знаєш?

— Не знаю, прочитай. Нічого не знаю. Голосніше.

Нарешті Борис став розмовляти по телефону, а Беля розірвала конверта й з нього впали додолу гроші.

„Белю, я помстилась за тебе — заразила Галана сифілісом. З Харкова виїжджаю. Квартиру продала. Маю грошей багато. На Кавказі вилікуюсь. Передаю тобі 200 карбованців. (Гроші не зароблені, а одержані за квартиру — не гребай ними).

Твоя сестра Фатіма“.

Кароліна глибоко задумано сиділа за столом, спершись на лікті. Тоді бере пудриться, фарбується й довго видивляється в люстро. Далі бисто схоплюється й шпурляє коробку з пудрою, мазило й дзеркало додолу. Пройшла по кімнаті й хруснула пальцями, наче розкусила горіха, потім взялась за голову й тужно викрикнула:

— О як це все противно, набридло!

Сіла нерухомо в крісло спустила безсило, наче неживі, наче не її руки й дерев'яно уставилась у підлогу. Хтось постукав у двері, але вона й не ворухнулась. Дужий стук. Двері трохи одхилились і знов стук. Хтось тарабанив пальцем, а потім почулося:

— Можна? — Кароліна не відповіла. В одхилені двері просунувся рябий картуз, потім поковиряне лице Свіфта. Він влетів у кімнату й всівся Кароліні на руки. Взяв її руку й поклав собі на плече. Рука Кароліни як нежива звалилася з його плеча. Свіфт взяв Кароліну за обидва плеча й труснув нею, зазирнувши у вічі, але її голова нерухомо лежала на грудях і очі так само дерев'яно дивилися в одну точку.

— Та що з тобою? Чого ти така? — питає Свіфт. Але Кароліна мовчала, не ворухилась. Вона була, як отруена. Як німа й глуха, як нежива. Свіфт став густо й безцеремонно її цілувати, лазив руками, куди хотів, але Кароліна не перечила, наче її не торкалося. Тоді Свіфт хопив її на оберемок і поклав у ліжко, тримтячими руками розстібав її спідній зодяг і вже однією ногою був на ліжкові, як Кароліна опам'яталась, наче прокинулась од важкого сну. Вона важко вдарила Свіфта в висок і він звалився додолу, як мішок, набитий глиною. Кароліна хруснула пальцями й задуманно дерев'яно дивилась в стелю. Нече оце тільки нічого не було. Нече вона нікого не вдарила, наче до неї ніхто не ліз. Свіфт мляво повернувся й винувато підвів свої жабині очі на Кароліну. Вона побожно простягла йому обидві руки: Йди. Він сів і залізними руками обхопив її м'яку, теплу, мляву. М'яке мляве тіло налилося міццю. Жили напружились, тіло стало кріпким, миттю вирвалось із залізних обіймів, стало серед хати й голосно крикнуло:

— О як це все противно, протиинивноооо! — Потім тіло хруснуло пальцями, наче роздушило волоського горіха, сіло в крісло й дерев'яно задивилося в підлогу.

Свіфт нервово забігав жабиними очима, схопив свого рябого картуза й вилетів з кімнати. Кароліна нерухома сидить у кріслі й дивиться в одну точку. Її очі ширяться, робляться круглими, стають великими, страшними, а руки дерев'яно звисли з перильця крісла додолу. В двері почувся стук. Потім двері одхилились і в них показався фетровий сірий капелюх і довге собаче обличчя Вови.

— Можна? — іронічно спитав Вова. Але Кароліна й не ворухнулась. Їй тепер все байдуже. Їй тепер все одно. Вона наче й не чула, як Вова всівся їй на коліна, вийняв одну грудь, взяв її в обидві пригорщі, пригорнувся до неї легенько щокою, а вона — м'яка й гаряча як тісто — драгувала його й розпалювала. Вова думав, що Кароліна жартує, просто хоче погратися з ним, бо довго його не бачила, навіть не питає, чого вона така. Він чекав, що вона ось зараз стріпонецься, скочить на ноги, засміється, обхопить його за шию і зацілує. Але Кароліна нічого не робила. Вона його ніби й не помічає, не перечить, не пручається, коли Вова взяв її й одніс у ліжко, а потім зліз із нього, стукнувши підбором од підлогу й таємниче, як злодій, вийшов з кімнати. Кароліна міцно хопила голову в руки й тоскно вигукнула:

— О, як це противно, нуууудно! — у двері знов хтось постукав. Потім ще й ще. Але Кароліна нерухома в такій позі, як її лишив Вова. З дверей почулось тоненьке жіноче:

— Можна? — Тоді Кароліна повернула голову, змахнула на себе сорочку й сказала:

— Можна.

Війшла Тося. Кароліна, забачивши її, швидко замахала руками й таємничо шипіла:

— Залиш мене, залиш мене, залиш...

Тося злякано вийшла. Кароліна встала, простягнула руки догори й тужно крикнула:

— Діно, Дінааааа!..

Тоді вдарила обома руками двері, вони розчахнулись і вона вибігла з кімнати. Вибігла й пішла. Пішла й зникла. Вона розтанула в гушавині людства, як грудочка цукру у теплій чорній брудній воді.

Ніч — як темний світ німий. Ніч, як чорна казка про сон. В місті ніч обвішана золотими коралями — місто залите електричним золотом. Ніч гойдає сном, синьо-чорним, голубим сном, прохолодою. Денедє ходять, як неприкаяні, жінки, чоловіки. Вулиці, як порожні кімнати, а по них самотньо іноді проторохтить візник. Процокають копита, наче як ото хтось нігтями по зубах.

Свіфт бігає порожніми вулицями й шукає жінчину. В нього в кишені 75 карбованців і сьогодні він обов'язково візьме жінчину. Він шойно бачив Тосю, але він знає, що Вова її заразив сифілісом і її звичайно він не візьме. Він біжить і зустрічає Шульжака. Він замість привітання зразу випалив:

— Слухай, позич 3 карбованця.

Шульжак заклав руки в сине галіфе, міцно стиснув губи, як стара баба, й погордо похитав своїм червоним круглим обличчям, мовляв — немає.

Потім обоє побігли в темний провулок. Їм здалося, що йшов Борис Новосель.

— Ми чудаки з тобою — нервується Шульжак. — злякались якось мамашиного синка, що живе комуністичною святістю... це ж дегенератизм, це...

— Слухай, позич хоч карбованця — перебив його Свіфт.

— Та, слово чести, нема й копійки.

— А як Ната поживає?.. — пита Свіфт.

— Чекай... — Шульжак задивився в один бік — наче дівчина пішла. Чорт зна що — продовжує свою розмову. Живемо в часи не-уцтва, школярства — Шульжак не одриває очей од дівчини, що йде до них, без кінця говорить й крутить головою так, наче він говорить з людиною, що проти нього нічого не варта або підлегла йому. Він тримає голову високо й дрібними очима уперся в тьму провулка, звідки виринала дівчина. Свіфт пізнав Тосю. Вона закуталася в синій газовий шарф що, як дим, гойдався од подиху ночі й крадькома минала Свіфта. Вона не хотіла, щоб він її помітив. Він може сказати своєму товаришеві, що вона хвора. Але Свіфт шепнув Шульжаківі, що зараз приведе дівчину, підійшов до Тосі й сказав:

— Я вроді тебе не знаю, чуєш? Можеш брати фраера — показав на Шульжака. Побалакав з Тосею і йде до Шульжака й наче не згоджується за ціну, бубонить.

— Отканай... дорога дуже. За таку ціну я де вгодно знайду. Нащо ти мені в....

— Скільки хоче? — пита Шульжак.

— Карбованця.

— Та дурний... ей, чуєш — гукнув Шульжак до Тосі, йди сюди — Тося підійшла. Умовились і пішли до Тосіної нори.

— В тебе ж грошей нема — гукнув Свіфт.

— То в мене для Джоната псіха нема, а для дівчаток є.

Свіфт на зло бере ванька й летить мимо них.

— З дороги, не забрудняйте вулиці — гукає Свіфт на Шульжака й Тосю. Шульжак іде з Тосею і згадує свою Нату.

Вова шукає Кароліну. Він уже давно лікується. Це вона його заразила. Неодмінно вона. Він пригадує її поведінку. Безперечно вона була вбита горем, що хвора. Ах, і як же він, ідіот, не звернув тоді уваги? А в тім дурниця... заспокоює сам себе Вова. Люди ж лікуються. І чомусь згадалася Діна. Власне груди. Рясні, спілі груди, запальна свіжість шок, ямка на щоці і мідні очі. Піти до Діни?

Вова купує шоколадний торт, духів, пудри і йде до Діни. Ось він стукає в завішане газетою вікно. В кімнаті світиться. Газета одхилилась і Вова побачив Дініне лице.

— Дінусік, це я, Вова. Можна до тебе?

Газета знов затулила шибку. Лице зникло. Значить, пішла відчиняти. Але дуже довго. Вова ще постукав у шибку. Знов одхилилась газета.

— Ну чого там?

— Дінусь, це я, Вова.

— Ну чую.

— Можна до тебе?

— Чого?

— Та єсть маленька справа.

— По справах так пізно не ходять. Ідїть собі додому.

— Два слова.

— Ні одного.

— Я тобі маю щось дати, Діночко, — жалібно просився Вова.

— Нічого мені не треба давати. Ідїть собі, товаришу, і взагалі запам'ятайте, що я з вами нічого спільного не хочу мати. Чуєте?

Голова од вікна зникла. Натомість газета прийняла свій перший вигляд. Вова постоїв трохи з зціпленими зубами, не знав, що йому робити, потім брязнув тортом об землю й зник, розтанув у провулку, як у чорній каві грудочка цукру.

Свіфт щойно прибіг додому — розіслав газету, запалив свічку, лежить і пише. Раптом у двері стук.

— Вийдіть, будь ласка.

В двері всувається корчовита голова сусіда.

— Зайдіть до мене на хвилиночку. Там прийшов комендант за воду й каналізацію гроші брати.

— Скільки треба давати? — спитав Свіфт і поліз до кишені.

— Та, каже, з нас по 1 карбованцю 75 коп.

В Свіфта єсть дрібні гроші, але він зайшов до кімнати старої сусіди з двома паперами по три червінця вкупі. Комендант сидів за столом і щось записував у величезну книжку, а стара нагнулась над книжкою, упершись окулярами у неї, розглядала, чи не дорого була він бере.

Може б якось дешевше. Вони обоє побачили, що в Свіфта по три червінця вкупі. Свіфт іде до столу, розкладає портмоне, виймає усі гроші, скільки в нього є, й рахує. Він навмисне шелестить червінцем, що новіший, дзвенить сріблом і ще раз дзвенить і ще раз шелестить червінцем. Нехай бачать, що в нього гроші, нехай стара сусіда бачить, хто в неї сусіда. Нехай не дума, що він хтось там собі. Свіфт шелестить і дзвенить грішми, вже не дивлячись на них, зиркаючи скося на коменданта й стару, чи вони не бачать, але ті не дивляться. Тоді він услух.

— Три червінця вкупі і три: 60 карбованців — баба глянула на гроші й знову уп'ялась у книжку — сімдесят — продовжує Свіфт. Потім склав усі гроші в портмоне. Комендант перестав писати — з вас 1 карб. 75 к. — звернувся він до Свіфта.

— Будь ласка — подає йому Свіфт три червінця.

— В мене нема дрібних — байдуже заявив комендант.

— У вас же ж дрібні єсть — сказала стара.

— Та власне кажучи в мене десь єсть дрібні — замимрив Свіфт, риючись у портмоне.

— Сьогодні одержав за твір сто карбованців — сказав Свіфт, ховаючи портмоне в кишеню — і не знаю, де вони розлетілись. — Його ніхто не слухав і він з досадою виходить

В себе він лягає й пише. Йому довго, правда, не пишеться. Він ще злий. Всякий там комендант та з усякими каналізаціями та водопроводами одриває од роботи. Це чорт його зна що. Вранці йде за місто в ліс подивиться на осінь. Тут не така осінь як у місті. В місті якось тісно. В місті вона сковзається по тротуарах, лежить жовтою купою на залізних покрівлях і тліє душею, а вітер шпурне іноді її додолу і їй, осені, в голові крутиться. Вона падає на брук, плаче, а люди йдуть і топчуть її, топчуть, а вона плаче... Тут за містом не така осінь. Тут ліс позолочено соняшним магнетом, листочки падають з дерев, як поранені, безсило падають і густо, м'яко стеляться одне на одне. Свіфтові жабині очі взялися тінню, сумом осені. Йому хочеться творить. Поковиряне лице з довгим підборіддям прояснилось. Він творить. Він упав на листатого м'якого килима осені, пригорнув задихаючись до грудей листя й вигукнув:

— Лісе мій, ти такий, як прощання... Як горіння мук захованих, як останне ламання рук жіночих у тузі розлучній. — Потім він підвів у сльозах лице до сонця, простяг руки до дерев і тихо мимрив.

— Я не знаю, чого це я плачу... лісе мій, о мій суме брондзовий. Та коли ж це я знову побачу твою красу вогнену? Я сьогодні у люстро глянув. В очах сльоза закипіла. Лісе мій, я в'яну, як і ти. На щоці моїй печаль затремтіла. Не спинити літа. На мене, як на мисто на нитку, нанизуються літа важкі і доводиться тліти серцем. Мене старіти примушує кожний мій рік молодий.

Свіфт встав на ноги, взявся руками за груди, журно подивився в позолоту лісу, а тоді одірвав одну русу од грудей, простяг до мідних дерев і викрикнув:

— Я дивлюся на ліс і німію. Погляд мій приріс до шуму золотого — Потім заплющує очі й тихо мимрить.

— Цвіте... зацвітає й кам'яніє моя надумана брондова осінь.

Потім виймає з кишені блокнота, щось довго записує, а тоді пада в подушку листя й застига в осінній позолоті.

Так. Це була осінь.

Дзвенить трамвай, летить, як заряджена величезна коробка, начинена людом. Сиплється сніжок, наче білий сон і тане під важкими колесами трамваю, як у роті цукор. Сиплється сніжок, літає білими мухами й люди відчують зиму. Повороталися в кудлаті коміри, позгортувались, попріщувались. В трамваї не пройти, не просунуться.

— Ваші квитки, громадяни, приготуйте квитки — тоненький жіночий голос. Шульжакові цей голос знаксміий. Йому хочеться побачити кондуктора, але люду в трамваї погно і він як не намагався зазирнути до знайомого голосу то через голову, то через плече, то під руку, що тримається за петлю, однаков він чує лише один голос. О, ось як на зло у нього аж над ухом тоненько:

— Візьміть квиток, товаришу — Шульжак аж очі вилупив. Він не помилився. Це була Тося. Йому аж дух забило. Вона ще й усміхається, падло рябооке. Ач як похорошіла сперва. Як солдат у чорному одягу з червоними нашивками, як кукла кругленька, як шарик, щоки червоні-червоні, поцілунка просять. Але як йому зараз себе тримати? Вона йому „наділила“. За це її по головці погладити? Через неї загнула Ната. Правда й через нього. Він Ната разив. Але ж причиною вона, Тося. Бідна Ната не витримала сорому й отруїлась. Як йому, Шульжакові, себе зараз поставити? Простити їй, забалакати чи зозла одвернутися, чи плюнути їй у вічі й вилетіти з трамваю так, щоб аж скло розлетілося? Шульжак бистро бігав дрібними очима й не знав, що йому вчинити... Тося підійшла до нього й запитала ніжно, влєсливо:

— Як живемо, як здоров'я?

— О, дякую. Здоров'я чудове. Вже давно... А як з роєм?

— Купила.— Шульжакові аж губи сінуло од заздрости.

— Серйозно?

— Серйозно. Складала гроші в ощадну касу й купила. Заходь. Клочківська, 10. Ваш квиток, громадянине. Беріть квитки. Хто ще не брав квитка. — Шульжак дивився Тосі у спину.

— Не гуляєш зараз? — крадькома запитав Шульжак. Тося почервоніла й забігала рябенькими очима.

— Ні, ні. Візьміть квитки, громадяни.

— А як Вова?

— Не знаю. Десь. Не видно. Одержіть здачу. Передайте здачу у кінець.

Потім трамвай став. Шульжак зліз і задумався. Він бачив у вікно трамваю, як Тося шарпнула за ремінця, в кінці задзвеніло, і трамвай, як заряджена коробка, начинена людьми, покотився, розсипаючи червоні, фіялкові й голубі вогники.

Ліза Василівна не лежить на м'якій зеленій канапі, не гукає на Кароліну, не гойдається на качалці перед дзеркалом. Ніхто вже не каже їй „Лізок“, ніхто вже не ніжить, не голубить Лізу Василівну. Вона обома пригорщами затулила лице й без упину ридає. Довго отак сидить біля плити й тужить. Бере в руки дзеркальце й дивиться. Сльоза велика, тепла й солонна скотилася по блідому худому аж чорному лиці й заплуталась у куцику волосся на бороді. Під очима сині смуги, а коло них повипирались гострими кістками скули, сама Ліза Василівна як тріска, як кістка, обмотана в ганчір'я. Вона дивиться на себе й мимрить посинілими губами:

— Котю, Котю... о, як боляче мені відчувати твоє становище. Аби знала, що так буде, що тебе заарештують, я б не пускала тебе до церкви... І нащо було зв'язуватись з священником?.. І нащо йому, отому священникові, були потрібні оті в чорта прокламації про якогось святого Антонія?.. Ах... О мій дорогий синочку, Вовочка... Нащо тобі було тратити оті гроші? Хай би вони погоріли, ніж ото сушити свою молодість по допрах. Потім Ліза Василівна падає лицем на стіл, охопивши голову руками й голосно викрикує:

— Наточкоооо! Доцю моя. Доцюуууу!— Потім затихає, розкинувши руки безпорадно по плиті й дуже в собі ридає. Лізи Василівни не чути, тільки плечі здригають од глухого ридання й голова хитається то в один бік, то в другий.

Ліза Василівна живе в кухні. В хаті лячно й порожньо. Вона попродала все з хати на їжу й на лікування од сифіліса. В кухні важке повітря. Ліза Василівна тут перев'язує рани, варить їжу і іноді мочиться у відро. Ліза Василівна ніколи не замітає, їй не до цього. В неї надмірна туга, горе. Вона припала до плити й глухо ридає, а за вікном мрячить ожеледа. Холодно, стукотить у шибки, тужно цокотить і Лізі Василівні стає лячно. Двері в кухню без стуку розчинилися і, як зимовий вітер, влітає Свіфт. Він підходить до плити и гукає:

— Ви... що це значить? Що це за така глибока зміна. В кімнаті порожньо, чи правда що заарештовано Константина Семеновича й Вову? Це правда, а?

— Правда...— не підводячи голови, промовила Ліза Василівна.

— Ну розкажіть... Це ж такий матеріал... Це ж цікавий матеріал... Слухайте ви, розкажіть... Ну розкажіть спочатку про Вову. Про Нату я знаю. Та чого ви плачете, розкажіть. Це цікаво.— Ліза Василівна підводить на Свіфта своє страшне з пухлими од плачу очима лице.

— Одчепіться... Чуєте?— Потім вона нахиляється до самовара й пораяється коло нього, готує собі обід.

— Значить, як же, невже Вову не хочуть випустити? Ліза Василівна мовчить, іще більше схлипує.

— Ну Константин Семенович... Слухайте, я вам... не раджу плакати...— Страшне лице знов повернулось до Свіфта.

— Слушайте, чого ви од мене хочете? Ідть собі. Вам треба матеріялу для новели й ви мені ятрите рану? Ви хочете на мойому горі заробити? Як вам не соромно? Ліза Василівна зозла нагнулась до самовару й роздуває огонь.

— Я хотів просто поговорити — я хотів просто взнати, де вони сидять... одвідати.

— Нема кому аванси видавати? — обізвалася Ліза Василівна, роздуваючи огонь. Свіфт наче не чув.

— І ви ото самі не боїтесь спати? — павза — Це ж така трагедія. Це ж можна збожеволіти. Я б, бувши на вашому місті, давно повісився.

— Чорт! — викрикнула Ліза Василівна. Підбігла до Свіфта з кулаками й трясє їх у нього під очима. — Іще одне слово й я задушу тебе! Заріжу! Геть! Чорт! чорт!

Свіфт витріщив жаблячі очі, не повертаючись до дверей лицем, намацав рукою клямку і вилетів з кухні. Ліза Василівна знов в розпуці впала на плиту і слухала, як за вікном ридала ожеледа.

— Хто там? — Ліза Василівна підвела голову.

— Можна? — жіночий голос.

— Можна.

Входять рум'яні від холоду Беля й Діна, в теплих чорних пальтах з кудлатими комірами. За ними в високій сивій шапці Борис Новосель.

— Ми чули, власне читали в газеті, що ви здаєте дві кімнати.

— Дуже рада, дуже рада — сказала Ліза Василівна й повела молодят у кімнату.

— Як тут брудно — сказала Діна.

— Та це нічого, правда, Борю? промовила Беля. Оті папірці й соломі можна попалить, сміття винести. А то набльовано чи що... То теж можна... Правда повітря погане. Можна зробить дезинфекцію. Я ж у тебе, Борю, уборщиця? — Борис сміється — А дивися, яка дивна луна в цій порожнечі... го-го — і оддало в кімнаті дзвінко, як наче хтось дерев'яним молотком ударив по висячій рейці. Го-го. Так само дзвінко лунає й розмова.

— Да, кімната простора... — додала Ліза Василівна.

— Це нашому Толі буде де бігати, правда, Борю? — вставила Беля.

— А це моя буде кімната — гукнула Діна з другої кімнатки.

— То був кабінет мого чоловіка — важко зідхнувши, сказала Ліза Василівна.

— Слухай, Борись Новосель, жартуючи сказала Діна (вона навмисне до слова Борис добавля знак пом'якшення) — правда, нічого кімнати? Ми тут так уберемо. Я в своїй червоний куток обов'язково улаштую. Це все повимітається, повичищається, тут буде так чисто... Тут... — Діна підняла шматок якогось папірця і вголос прочитала:

— „Ти, Джонате Свіфт, кажеш, що наш будинок острівок бруду й гнилої міщансько-обивательської ідеології в радянській країні, а чого ж ти лазиш до повій і...“ — далі папірець перервано.

— Це певне Ната, — сказав Борис Новосель, а Ліза Василівна залилась слізьми і брудним рукавом втерла очі.